

Ανώτατο Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Πειραιά
Σχολή Τεχνολογικών Εφαρμογών - Τμήμα Πολιτικών Δομικών Έργων
Αρχιτεκτονικός & Οικοδομικός Σχεδιασμός

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ ΤΟΥ ΧΛΕΜΟΥΤΣΙ – ΝΟΜΟΣ ΗΛΕΙΑΣ

Μελέτη
Μαγκλάρας Ιωάννης
Αναγνωστόπουλος Φώτιος
Κρητικός Αντώνιος

Επιβλέπουσα
Αλεξάνδρα Βλάχου

Πειραιάς 2013

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΠΕΙΡΑΙΑ
ΣΧΟΛΗ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΩΝ ΕΦΑΡΜΟΓΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΔΟΜΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ
ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ

Τίτλος: Το Κάστρο του Χλεμούτσι – Νομός Ηλείας

Συγγραφείς : Μαγκλάρας Ιωάννης, Αναγνωστόπουλος Φώτιος, Κρητικός Αντώνιος

Επιμέλεια Έκδοσης : Μαγκλάρας Ιωάννης, Αναγνωστόπουλος Φώτιος, Κρητικός Αντώνιος

Επίβλεψη : Αλεξάνδρα Βλάχου

Τα δικαιώματα της παρούσας εργασίας ανήκουν στο Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Πειραιά, στο τμήμα Πολιτικών Δομικών Έργων. Το βιβλίο εκδόθηκε με δαπάνη των συγγραφέων. Απαγορεύεται η καθιονδήποτε τρόπο ανατύπωση, καταχώρηση σε σύστημα αποθήκευσης και επανάκτησης ή μετάδοσης μέρους ή του συνόλου του βιβλίου χωρίς την έγγραφη άδεια των συγγραφέων.

ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ ΤΟΥ ΧΛΕΜΟΥΤΣΙ

Περίληψη

Αντικείμενο μελέτης της παρούσας πτυχιακής εργασίας θα αποτελέσει η παρουσίαση της υφιστάμενης κατάστασης του Κάστρου Χλεμουτσίου που βρίσκεται στην περιοχή της Κυλλήνης. Στόχος της μελέτης είναι ο εντοπισμός και η κατάθεση προτάσεων ανάδειξης του μνημείου.

Το κάστρο αποτελείται από έναν μεγάλο εξωτερικό περίβολο με διάσπαρτα ερείπια και έναν συμπαγή, εσωστρεφή, εξαγωνικό πυρήνα, το οχυρό παλάτι, που διαμορφώνεται με σειρά διώροφων θολωτών αιθουσών γύρω από μια περικλειστη αυλή. Στα ισόγεια υπήρχαν αποθηκευτικοί και γενικότερα βοηθητικοί χώροι. Στους ορόφους βρισκόταν η κατοικία του πρίγκιπα με τα ιδιαίτερα διαμερίσματα, το παρεκκλήσι, την μεγάλη αίθουσα υποδοχής και τα μαγειρεία.

Η αναγκαιότητα της μελέτης συνίσταται στο γεγονός ότι βρισκόμαστε σε ένα χρονικό σημείο καμπής, όπου μετά το πέρας του οποίου η κατάσταση σχετικά με την διατήρηση των πολιτιστικών μνημείων της χώρας θα είναι μη αναστρέψιμη. Η πολιτεία θα πρέπει να λάβει μέτρα διάσωσης της πολιτιστικής κληρονομιάς και η συμβολή μιας ουσιαστικής πτυχιακής εργασίας θα μπορούσε να συμβάλει καθοριστικά.

Abstract

The subject of this thesis will be the presentation of the current situation of the Castle Chlemoutsi located in Kyllini. The study aims to put forward proposals for enhancement of the monument.

The castle consists of a large outer enclosure with scattered ruins and a compact, introverted, hexagonal core, the fort palace, formed by a series of two storey vaulted chambers around an enclosed courtyard. In the ground floor there were storage and general utility rooms. The main floors were the residence of the prince of our apartments, the chapel, the great hall and the kitchen.

The necessity of the study lies in the fact that we are at a point of inflection, where after which the situation regarding the preservation of cultural monuments in the country will be irreversible. The state should take measures to rescue cultural heritage and the contribution of a substantial thesis could contribute decisively.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα θέλαμε να εκφράσουμε τις ευχαριστίες μας στην επιβλέπουσα καθηγήτρια μας κυρία Βλάχου Αλεξάνδρα καθώς και στην καθηγήτρια κυρία Βαρελίδου Πόπη για την δυνατότητα που μας έδωσαν να πραγματοποιήσουμε την έρευνα και για το πολύτιμο χρόνο που διέθεσαν για την περάτωση της παρούσας εργασίας. Οι σημαντικές υποδείξεις και συμβουλές τους μας κατεύθυναν σ' ένα σωστό τρόπο σκέψης πάνω απ' όλα και μας προσέφεραν σημαντικά εφόδια για την μετέπειτα ζωή μας. Επίσης θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε και την 6η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων για τα σχέδια που μας παραχώρησε.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	12
i. Αντικείμενο Μελέτης.....	13
ii. Στόχος.....	13
iii. Μεθοδολογία.....	14
1. ΟΧΥΡΩΜΑΤΙΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ.....	15
1.1 Οι Πρώτες Κατασκευές – Ύστερη Εποχή του Χαλκού.....	15
Εικόνα 2 Το κάστρο στο Καβούσι Κρήτης τοποθετείται χρονολογικά στην υστερομινωική εποχή (cretan-beaches.com, 2012).....	16
1.2 Ελληνιστική - Ρωμαϊκή Εποχή.....	17
1.3 Βυζαντινή και Οθωμανική Αυτοκρατορία.....	18
1.4 Φραγκοκρατία.....	20
1.4.1 Φρουριακή Αρχιτεκτονική επί Φραγκοκρατίας.....	21
1.4.2 Τα Κάστρα στον Ελλαδικό Χώρο επί Φραγκοκρατίας.....	22
1.4.3 Το Πριγκιπάτο της Αχαΐας.....	24
1.4.4 Προ-προμαχωνική περίοδος.....	26
1.4.5 Προμαχωνική Περίοδος.....	26
1.5 Γοτθική Αρχιτεκτονική.....	29
2. ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ ΧΛΕΜΟΥΤΣΙ.....	31
2.1 Η Ευρύτερη Περιοχή.....	31
2.2 Ιστορική Εξέλιξη Περιοχής.....	34
2.3 Χρονικό Επεμβάσεων στο Κάστρο.....	35
2.4 Αρχιτεκτονικά Χαρακτηριστικά Κάστρου.....	40
2.4.1 Κτίρια Α1 και Α2.....	48
2.4.1 Κτίριο Α3 και Α4.....	54
2.4.1 Κτίριο Α5.....	61

3. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ ΜΝΗΜΕΙΟΥ.....	68
Εισαγωγή	68
3.1 Διαχείριση Αρχαιολογικού Χώρου	68
3.1.1 Κατανόηση του Αρχαιολογικού Χώρου	69
3.1.2 Αξιολόγηση Αρχαιολογικού Χώρου – Ανάλυση Swot	70
3.1.3 Διατύπωση ενός Στρατηγικού Σχεδίου	75
3.2 Ανάπλαση Χώρων.....	77
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	80
Βιβλιογραφία.....	81

Ευρετήριο Εικόνων

Εικόνα 1 Σχεδιαστική απεικόνιση του νεολιθικού οικισμού του Διμηγίου της Θεσσαλίας.....	15
Εικόνα 2 Το κάστρο στο Καβούσι Κρήτης τοποθετείται χρονολογικά στην υστερομινωική εποχή (cretan-beaches.com, 2012)	16
Εικόνα 3 Τα τείχη της Θεσσαλονίκης.....	17
Εικόνα 4 Ρώμη. Κατασκευές με συνδιασμό από τόξα και κολόνες	18
Εικόνα 5 Το κάστρο της Καρύταινας και του Μυστρά	19
Εικόνα 6 Ο λευκός πύργος της Θεσσαλονίκης. Κατά την επικρατέστερη άποψη η χρονολόγηση του μνημείου τοποθετείται αμέσως μετά την κατάκτηση της Θεσσαλονίκης από τους Τούρκους (1430) (Masnbridge John, 1996).....	19
Εικόνα 7 Το Αγγελόκαστρο.....	20
Εικόνα 8 Εσωτερικά του κάστρου της Ρόδου.....	21
Εικόνα 9 Στη γεωγραφική θέση της Πελοποννήσου βρισκόταν τον Πριγκιπάτο της Αχαΐας.....	24
Εικόνα 10 Η Πελοπόννησος της εποχής της Φραγκοκρατίας	25
Εικόνα 11 Βενετικός χάρτης της πόλης του Χάνδακα (σημ. Ηράκλειο) του 17ου αιώνα.....	27
Εικόνα 12 Από τα αριστερά προς τα δεξιά: Wells Cathedral (1235), Notre Dame, Paris, (1200-1250), Rheims (1255-1290)	29
Εικόνα 13 Ο δήμος Ανδραβίδας Κυλλήνης ανήκει στον νομό Ηλίας.....	31
Εικόνα 14 Γεωγραφική οριοθέτηση της Κυλλήνης.....	31
Εικόνα 15 Γεωγραφική οριοθέτηση χωριού Κάστρο	32
Εικόνα 16 Το κάστρο του Χλεμούτσι στην κορυφή του λόφου Χελωνάτα	33
Εικόνα 17 Η θέση του κάστρου του Χλεμούτσι σε σχέση με το χωριό Κάστρο	33
Εικόνα 18 Στον εσωτερικό περίβολο του κάστρου	34
Εικόνα 19 Άποψη της περιοχής, στο βάθος φαίνεται το κάστρο Χλεμούτσι.....	34
Εικόνα 20 Εξωτερικά του κάστρου	36
Εικόνα 21 Το αρχαίο τείχος είναι δομημένο κατά το ισοδομικό σύστημα. Οι δουλεμένοι λίθινοι δόμοι ταιριάζουν μεταξύ τους και ενώνονται με την χρήση κονιάματος, ώστε να συγκροτούν μια καλαίσθητη και εξαιρετικά στερεή κατασκευή.	36
Εικόνα 22 Το βόρειο τείχος του εξωτερικού κάστρου	37
Εικόνα 23 Στο εσωτερικό του κάστρου.....	37

Εικόνα 24 Κατά μήκος των κτιρίων έχουν κατασκευαστεί συμμετρικά ανοίγματα βλέπουν στην εσωτερική αυλή	38
Εικόνα 25 Το Κάστρο περιβάλλεται από δύο περιβόλους Ο εξωτερικός έχει σχήμα πολυγωνικό, ενώ ο εσωτερικός έχει σχήμα ακανόνιστου εξαγώνου.....	39
Εικόνα 26 Ο χώρος του εξωτερικού κάστρου	40
Εικόνα 27 Τρισδιάστατη απεικόνιση του κάστρου	41
Εικόνα 28 Προσθέσεις κατόπιν των επεμβάσεων	42
Εικόνα 29 Το νέο κράτος διαμορφώθηκε κατά τα δυτικά πρότυπα και αντίστοιχα τα κάστρα θα αποκτήσουν ένα νέο ρόλο, αυτόν της κατοικίας του άρχοντα. Ήταν η κατοικία του πρίγκιπα και της ακολουθίας τους.....	43
Εικόνα 30 Η θέα προς το Ιόνιο πέλαγος.....	44
Εικόνα 31 Στον εξωτερικό χώρο του κάστρου	44
Εικόνα 32 Επεμβάσεις εσωτερικά του τείχους.....	45
Εικόνα 33 Στις παραδοσιακές κατασκευές συναντούμε λιθοδομές, πλινθοδομές και μικτές τοιχοποιίες.....	46
Εικόνα 34 Μικρά ανοίγματα στο τείχος του οχυρού.....	47
Εικόνα 35 Κάτοψη του κάστρου, με κίτρινη γραμμοσκίαση φαίνεται το κτήριο Α1 .	48
Εικόνα 36 Εξωτερικά του κτιρίου πραγματοποιούνται επεμβάσεις ανάπλασης του ..	49
Εικόνα 37 Εσωτερικά του κάστρου, η όψη του κτιρίου 1	50
Εικόνα 38 Κάτοψη του κάστρου, με κίτρινη γραμμοσκίαση φαίνεται το κτήριο Α2 .	51
Εικόνα 39 Εργασίες αναστήλωσης στο κτίριο Α2.....	52
Εικόνα 40 Εργασίες αναστήλωσης στο κτίριο Α1.....	52
Εικόνα 41 Εργασίες αναστήλωσης εξωτερικά του κάστρου	53
Εικόνα 42 Εσωτερικά του μουσειακού χώρου	54
Εικόνα 43 Κάτοψη του κάστρου, με κόκκινη γραμμοσκίαση φαίνεται το κτήριο Α3	54
Εικόνα 44 Οι τοίχοι των στοών είναι δομημένοι από τραχείς αλλά καλοαρμολογημένους ασβεστόλιθους όπως και οι εξωτερικοί τοίχοι, είναι δε συγκολλημένοι σφιχτά και στέρεα με αμμοκονία	55
Εικόνα 45 Η μορφή των τόξων βασίζεται στο πλήρες ημικυκλικό σχήμα σε συνήθεις εφαρμογές, όπου η κατασκευή είναι περιορισμένη απο τους τοίχους.....	56
Εικόνα 46 Οροφές αιθουσών Εσωτερικού Περιβόλου	57
Εικόνα 47 Κάτοψη του κάστρου, με κίτρινη γραμμοσκίαση φαίνεται το κτήριο Α4 .	58
Εικόνα 48 Στον εσωτερικό περίβολο του κάστρου	59
Εικόνα 49 Ο νότιος τείχος εσωτερικά του κάστρου	59

Εικόνα 50 Σημεία όπου έχουν γίνει επεμβάσεις αισθητικού χαρακτήρα	60
Εικόνα 51 Κάτοψη του κάστρου, με μπλέ γραμμοσκίαση φαίνεται το κτήριο Α5	61
Εικόνα 52 Ο περίβολος του εσωτερικού κάστρου.....	62
Εικόνα 53 Εξωτερικά του κτιρίου Α5.....	62
Εικόνα 54 Η είσοδος προς το κτήριο Α5	63
Εικόνα 55 Είσοδος πυλίδας δυτικού τείχους	64
Εικόνα 56 Θέση δευτερευουσών εισόδων στο δυτικό και ανατολικό τοίχος.....	64
Εικόνα 57 Η νότια πλευρά του εξωτερικού τοίχους.....	65
Εικόνα 58 Η συνέχεια της νότιας πλευρά του εξωτερικού τοίχους.....	65
Εικόνα 59 Τα εξωτερικά τείχη του κάστρου φτάνουν μέχρι και τα 12 μέτρα ύψος....	66
Εικόνα 60 Η θέα προς το Ιόνιο πέλαγος. Το κάστρο βρίσκεται σε ύψος 250 μέτρων και 2,5 χλμ. από τη θάλασσα	66
Εικόνα 61 Οι πυργίσκοι του κάστρου, ανατολικά από την κεντρική είσοδο	67
Εικόνα 62 Η δευτερεύουσα είσοδος του κάστρου στην ανατολική πλευρά του.....	67
Εικόνα 63 Η έκθεση εντάσσεται στο δίκτυο μουσείων της Δυτικής Πελοποννήσου, καλύπτοντας το κενό της προβολής της μεσαιωνικής τοπικής ιστορίας. Λειτουργεί δηλαδή συμπληρωματικά και όχι ανταγωνιστικά στις υπάρχουσες μουσειακές υποδομές (Πάτρα, Ήλιδα), που προβάλλουν μονότροπα την κλασική αρχαιότητα, ιδίως δε σε εκείνες της Ολυμπίας, πολιτιστικού κόμβου παγκόσμιας εμβέλειας.....	79

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στα πλαίσια απόκτησης του τίτλου σπουδών Πολιτικός Μηχανικός Δομικών Έργων από το Τ.Ε.Ι. Πειραιά, καλούμαστε στο τελευταίο εξάμηνο φοίτησης μας να εκπονήσουμε τη Πτυχιακή μας Εργασία. Η Πτυχιακή Εργασία αποτελεί πόνημα εννέα μηνών μέσα στο οποίο οι σπουδαστές καλούνται να εμβαθύνουν τις γνώσεις τους σχετικά με το θέμα που πραγματεύεται η μελέτη τους. Η επιλογή του θέματος, λοιπόν, αποτελεί τη βάση μιας ορθής μελέτης που στόχο έχει να μας προετοιμάσει και να μας δώσει γνώσεις για αυτό που θα συναντήσουμε ως πολιτικοί μηχανικοί. Η εργασία αναφέρεται σε θέματα σχετικά με την λαϊκή κληρονομία του Ελλαδικού χώρου. Και συγκεκριμένα αντικείμενο μελέτης αποτέλεσε η μελέτη του Κάστρου Χλεμουτσίου στην περιοχή της Κυλλήνης. Συγκεκριμένα μελετώνται,

- Ιστορική εξέλιξη της οχυρωματικής αρχιτεκτονικής
- Η Αρχιτεκτονική των φράγκικων κάστρων
- Κατασκευαστικά, η παθολογία τους τα υλικά δόμησης και ο φέροντας οργανισμός τους
- Αρχιτεκτονικά, η λειτουργική εσωτερική διαμόρφωση, και εξωτερικά γνωρίσματα της αρχιτεκτονικής.
- Εντοπισμός χειρισμών διαχείρισης και συντήρησης

Το θέμα της συντήρησης της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς έχει τεθεί στο τμήμα μας αρκετές φορές με διάφορες αφορμές:

- Μνημεία των κλασσικών χρόνων
- Νεώτερα μνημεία
- Διατηρητέα κτίρια

κάποιες από τις περιπτώσεις που προέκυψαν σαν πιθανά πεδία εφαρμογής συντήρησης αρχιτεκτονικής κληρονομιάς. Αυτή ήταν και η αφορμή που με παρακίνησε να ερευνήσουμε το θέμα και να καταγράψουμε τις συνιστώσες του προβλήματος και τις πιθανές λύσεις που προτείνονται από τη διεθνή βιβλιογραφία για ανάλογες περιπτώσεις.

i. Αντικείμενο Μελέτης

Όταν αναφερόμαστε στις οχυρώσεις της Ελλάδας, οι οποίες ως κύριο στοιχείο της αμυντικής τους διάρθρωσης και διαμόρφωσης χαρακτηρίζονται από τους προμαχώνες, δηλαδή οχυρώσεις που ακολουθούν το «προμαχωνικό σύστημα», εννοούμε εκείνες των περιοχών του ελλαδικού χώρου που βρέθηκαν στην πορεία του ιστορικού τους βίου υπό την βενετική κυριαρχία.

Η οχυρωματική αρχιτεκτονική στις ενετοκρατούμενες περιοχές της Ελλάδας έχει να παρουσιάσει πολλά λαμπρά παραδείγματα. Είναι οι οχυρώσεις μιας πολύ σημαντικής περιόδου της αμυντικής τέχνης, όταν μετά την καθιέρωση της πυρίτιδας και την παράλληλη ανακάλυψη και εξέλιξη του πυροβολικού, δημιουργήθηκε μια επανάσταση σε όλα τα στοιχεία της άμυνας, της επίθεσης, στα όπλα και στις οχυρώσεις. Η Γαληνοτάτη Δημοκρατία της Βενετίας έπαιξε πρωταγωνιστικό ρόλο στις νησιωτικές περιοχές και στα παράλια της νότιας και δυτικής Ελλάδας. Ταυτόχρονα με τις γεωγραφικές ανακαλύψεις, όπως ο περίπλους της Αφρικής το 1498, που στέρησαν από τις ιταλικές πόλεις –κράτη το προνόμιο του «μεσάζοντα» μεταξύ Ανατολής και Δύσης, άρχισε η απώλεια των βενετικών και γενουατικών κτήσεων στην Ανατολή και φυσικά των αντίστοιχων στην Ελλάδα.

Η εξαιρετική κατάσταση διατήρησης και η πρωτοποριακή αρχιτεκτονική του σύνθεσης αναδεικνύουν το Χλεμούτσι σε ένα από τα σπουδαιότερα μεσαιωνικά κτήρια της Ελλάδας.

ii. Στόχος

Καθώς δεν υπάρχουν αντίστοιχες μελέτες για το εν λόγω μνημείο η εργασία στοχεύει μέσα από την αναλυτική παρουσίαση του κάστρου (ιστορία, χαρακτηριστικά, υφιστάμενη κατάσταση) να αποτελέσει ένα αφιέρωμα για το κάστρο και να θέσει προτάσεις για την συντήρηση και την ανάδειξη του.

iii. Μεθοδολογία

Η μελέτη αναπτύσσεται σε τρία κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα χαρακτηριστικά φράγκικών κάστρων στον Ελλαδικό χώρο και ιδιαίτερα στην Πελοπόννησο, η εξελεγκτική τους πορεία και τα αρχιτεκτονικά τους γνωρίσματα. Στο δεύτερο κεφάλαιο γίνεται εκτενής παρουσίαση του κάστρου Χλεμουτσίου και της πολιτιστικής του σημασίας. Στο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα σχέδια του κάστρου και αναλύεται κάθε κτίριο ξεχωριστά, ώστε να διαμορφωθεί μια σφαιρική εικόνα σχετικά με την λειτουργία του κάστρου. Στο τρίτο κεφάλαιο της μελέτης καταθέτονται προτάσεις ανάδειξης του μνημειακού χώρου που θα αποφέρει οφέλη για την ευρύτερη κοινωνία της Κυλλήνης.

1. ΟΧΥΡΩΜΑΤΙΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

1.1 Οι Πρώτες Κατασκευές – Ύστερη Εποχή του Χαλκού

Η ανάγκη φρούρησης και άμυνας των οικισμών οδήγησε στην κατασκευή οχυρώσεων, ήδη από τους προϊστορικούς χρόνους. Ακρόπολη (όρος χρησιμοποιούμενος για τους προϊστορικούς και αρχαίους χρόνους) ή κάστρα (όρος χρησιμοποιούμενος για τους μεσαιωνικούς και νεώτερους χρόνους) κατασκευάζονταν ανάλογα με τις απαιτήσεις και τα ιστορικά δεδομένα κάθε εποχής. Πρόδρομες μορφές οχυρωμένων ακροπόλεων συναντώνται στον ελληνικό χώρο (5^η χιλιετία π.Χ. περίπου). (Masnbridge John, 1996)

Εικόνα 1 Σχεδιαστική απεικόνιση του νεολιθικού οικισμού του Διμνίου της Θεσσαλίας

Οχυρωμένες ακροπόλεις, με εντυπωσιακή και μνημειώδη τοιχοδομία, εμφανίζονται κατά τους μυκηναϊκούς χρόνους (1600-1150 π.Χ. περίπου). Αποτελούσαν τον τόπο κατοικίας του ανώτατου άρχοντα και παράλληλα το διοικητικό, οικονομικό και θρησκευτικό κέντρο των μυκηναϊκών βασιλείων. Οι σημαντικότερες έχουν αποκαλυφθεί έως σήμερα σε Μυκήνες, Τίρυνθα, Θήβα, Γλα και Αθήνα.

Την παράδοση των μυκηναϊκών ακολουθούν οι ακροπόλεις των αρχαίων ελληνικών πόλεων. Καταλαμβάνουν κατά κανόνα την κορυφή φυσικά προστατευμένων λόφων και οχυρώνονται με τείχη. Στο χώρο των ακροπόλεων αυτών κατασκευάζονται επί το πλείστον οικοδομήματα που σχετίζονται με τη λατρεία των θεών. Γύρω από αυτές εκτείνεται ο οικισμός (το άστυ), που συχνά περιβάλλεται με οχύρωση. Την παράδοση των αρχαίων ακροπόλεων ακολούθησαν τα κάστρα που κατασκευάστηκαν κατά τους μεσαιωνικούς και νεώτερους χρόνους¹.

Ήδη από τα Νεολιθικά χρόνια οι προϊστορικές κοινότητες είχαν οργανώσει την άμυνα των οικισμών τους, όπως φαίνεται στην τειχισμένη προϊστορική ακρόπολη του Διμηνιού, στη Θεσσαλία. Στα Μυκηναϊκά χρόνια οι οχυρωμένες ακροπόλεις αποτελούσαν το διοικητικό και οικονομικό κέντρο, και πίσω από τα κυκλώπεια τείχη τους, έβρισκε προστασία ο πληθυσμός σε περίπτωση εχθρικής επιδρομής. Με τη δημιουργία της πόλης-κράτους, τα τείχη χτίζονται για να προστατεύσουν ολόκληρη την πόλη, ενώ ένα μεγάλο δίκτυο πύργων σε καίρια σημεία φροντίζει για τον έλεγχο της υπαίθρου.

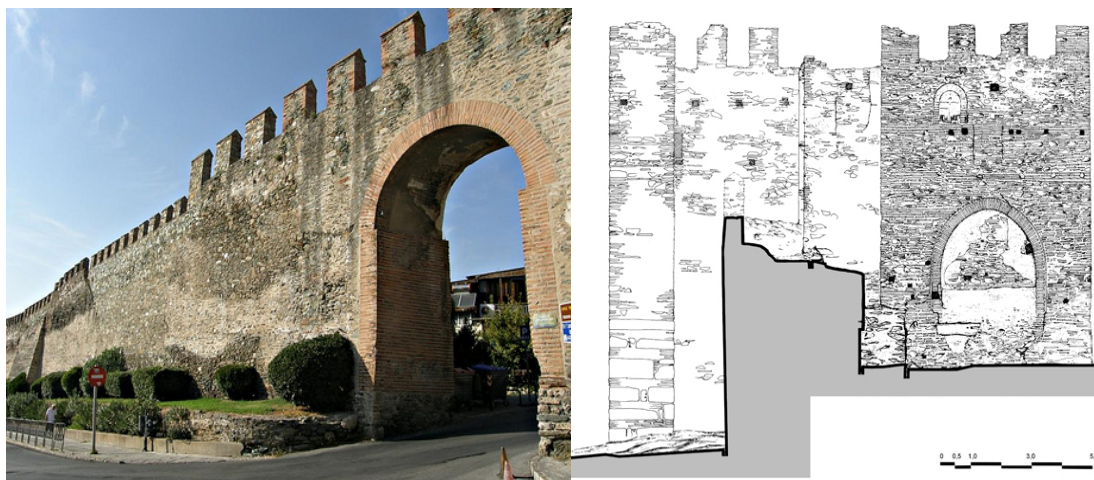

Εικόνα 2 Το κάστρο στο Καβούσι Κρήτης τοποθετείται χρονολογικά στην υστερομινωική εποχή (cretan-beaches.com, 2012)

¹ Σε αρκετές περιπτώσεις μάλιστα διαπιστώνεται συνεχιζόμενη κατοίκηση από τους αρχαίους έως τους νεώτερους χρόνους (π.χ. Ακρόπολη Αθήνας, Ακρόπολη Κορίνθου / Ακροκόρινθος).

1.2 Ελληνιστική - Ρωμαϊκή Εποχή

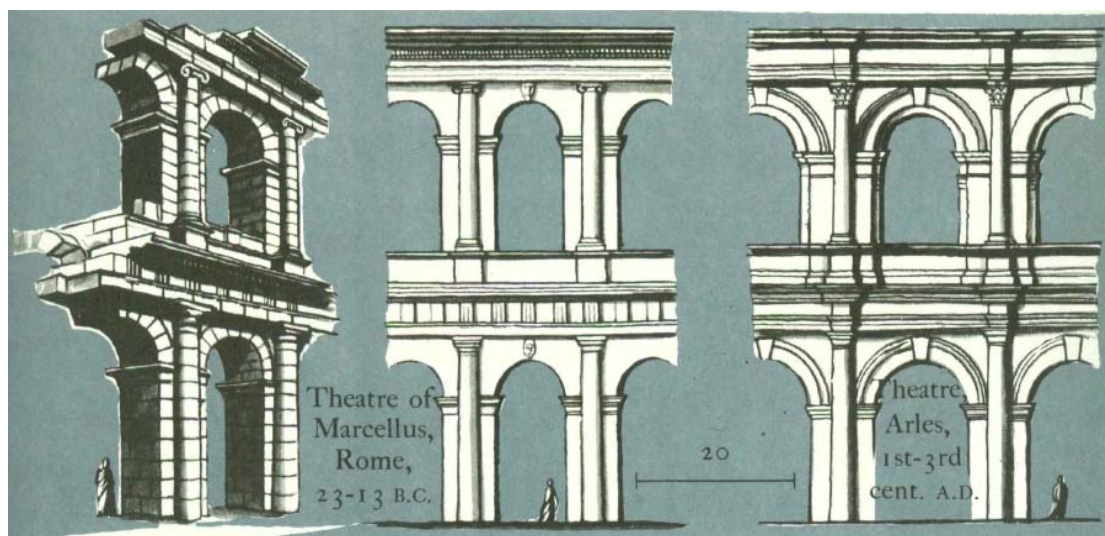
Μετά τη ρωμαϊκή κατάκτηση της Ελλάδας, λόγω της Pax Romana που επιβλήθηκε σε όλη τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, εξέλιπαν εν πολλοίς οι ανάγκες οχύρωσης κάθε μεμονωμένου οικισμού. Από τον 3ο αι. μ.Χ., όμως, οι βαρβαρικές επιδρομές και αργότερα οι μεγάλοι πόλεμοι στους οποίους ενεπλάκη το Βυζαντινό κράτος έκαναν αναγκαία την ανέγερση νέων οχυρώσεων. Τα βυζαντινά τείχη της Θεσσαλονίκης ήταν τόσο ισχυρά, ώστε σε διάστημα 1.000 ταραγμένων ετών, η πόλη καταλήφθηκε εξ εφόδου μόνο 3 φορές.

Εικόνα 3 Τα τείχη της Θεσσαλονίκης

Παρατηρείται εντόνως το αρχιτεκτονικό στοιχείο του τόξου. Τα τόξα ήταν ήδη γνωστά από τον 3^ο αιώνα π.Χ. οι Ετρούσκοι τα χρησιμοποιούσαν στις κατασκευές τους. Οι Ρωμαίοι χρησιμοποιούσαν τόξα που αρχικά δήλωναν την ετρουστική επιρροή, γιατί δημιουργούνταν με χρήση τετραγωνισμένων λίθων, αλλά στη συνέχεια δημιούργησαν πενταγωνικούς ογκόλιθους σφηνοειδούς μορφής που εφάπτονταν με τους τοίχους. Η σφηνοειδής μορφή ήταν απαραίτητη για να εξασφαλίσει την κατασκευή από πιθανή αποκόλληση του υλικού υπό την επίδραση της βαρυτικής δύναμης και επιβάλλει την μεταφορά των ωθήσεων στο παρακείμενο στοιχείο.

Το τόξο βασικά στηρίζεται στη θλιπτική αντοχή του υλικού απο το οποίο κατασκευάζεται, για το λόγο αυτό μια πέτρινη επιστύλια δοκός μεγάλου ανοίγματος δεν είναι εφικτή, απο τη στιγμή που θέτει την πέτρα σε εφελκυσμό, ενώ το τόξο που δημιουργεί θλιπτικές δυνάμεις μπορεί να γεφυρώσει πολύ μεγαλύτερα ανοίγματα.

Εικόνα 4 Ρώμη. Κατασκευές με συνδιασμό από τόξα και κολόνες

Η μορφή των τόξων βασίζεται στο πλήρες ημικυκλικό σχήμα σε συνήθεις εφαρμογές, όπου η κατασκευή είναι περιορισμένη απο τους τοίχους. Εκτός απο τόξα κατασκευασμένα απο ψηφίδες και κονία, απο τους σφηνοειδούς λίθους προέκυψαν και αυτα απο τούβλα στα οποία παρεμβάλλονταν σφήνες από opus concretum. Κατά την αυτοκρατορική περίοδο έγινε εκτεταμένη χρήση των τούβλων, συνήθως bipedales, με δύο ή και τρία υπερτιθέμενα στρώματα. (J. L.Tomkinson, 2002)

1.3 Βυζαντινή και Οθωμανική Αυτοκρατορία

Και τα κάστρα που προστάτευαν τις πολιτείες των βυζαντινών χρόνων κατασκευάζονταν σε κορυφές λόφων. Τα τείχη τους ακολουθούσαν τις ανωμαλίες του εδάφους, ενώ κατά διαστήματα προέβαλλαν από αυτά ορθογώνιοι ή στρογγυλοί πύργοι. Κάστρα όμοια με τα βυζαντινά έκτισαν και οι Φράγκοι στα εδάφη του ελληνικού χώρου που κατέλαβαν μετά το 1204. Πολλά φραγκικά κάστρα και πύργοι σώζονται στην Πελοπόννησο (τα πιο γνωστά στο Χλεμούτσι, την Καρύταινα, το Μυστρά και το Γεράκι). (Α. Μοροπούλου, 2009)

Εικόνα 5 Το κάστρο της Καρύταινας και του Μυστρά

Οι Οθωμανοί, μετά την κατάληψη και των τελευταίων βυζαντινών κέντρων στα μέσα του 15ου αι., δεν προχώρησαν στην κατασκευή νέων κάστρων. Αρκέστηκαν απλώς να επισκευάσουν τα ήδη υπάρχοντα ή να κατασκευάσουν συμπληρωματικά έργα.

Εικόνα 6 Ο λευκός πύργος της Θεσσαλονίκης. Κατά την επικρατέστερη άποψη η χρονολόγηση του μνημείου τοποθετείται αμέσως μετά την κατάκτηση της Θεσσαλονίκης από τους Τούρκους (1430) (Masnbridge John, 1996)

1.4 Φραγκοκρατία

Ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει στα κάστρα που έκτισαν οι Βενετοί στις περιοχές του ελληνικού χώρου που κατέλαβαν κατά τους μεσαιωνικούς χρόνους. Πρόκειται για έργα επιβλητικά, με επιμελημένη τοιχοποιία, μνημειώδεις πύλες και χαρακτηριστικό γλυπτό διάκοσμο, χτισμένα σε χαμηλούς λόφους ή πεδινές παραθαλάσσιες εκτάσεις. Τα γνωστότερα ενετικά φρούρια βρίσκονται στην Κρήτη (Ηράκλειο, Χανιά, Ρέθυμνο), στην Κέρκυρα, Ρόδο, Κω κ.α.

Μετά το 1204, οι Φράγκοι και οι Ενετοί ανεγείρουν νέες οχυρώσεις για να προφυλάξουν τις κτήσεις τους στην Ελλάδα, τόσο από τις επιθέσεις της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, όσο και από τις εξεγέρσεις του ντόπιου πληθυσμού. Η χρήση νέων πολεμικών μεθόδων και πυροβόλων όπλων, επέβαλαν τη βελτίωση και την επέκταση των οχυρώσεων, η σχεδίαση των οποίων το 16ο αι. ήταν πια έργο εξειδικευμένων μηχανικών. Τα τείχη του Ηρακλείου και της Μεθώνης είναι δείγματα των τελειοποιημένων ενετικών οχυρώσεων.

Εξαιρετικά παραδείγματα κάστρων συναντάμε στην πόλη της Κέρκυρας και λίγο πάνω από την Παλαιοκαστρίτσα, το Κάστρο των Άγγλων ("Αγγελόκαστρο").

Εικόνα 7 Το Αγγελόκαστρο

Στην Έδεσσα, η ακρόπολη χρονολογείται από το 800 π.Χ. Στην Πιερία, υπάρχει ένα πολύ σημαντικό κάστρο του 13ου αιώνα στον Πλαταμώννα.

Η Μάνη δεν κατακτήθηκε ποτέ ούτε και στους πρόσφατους αιώνες από του Οθωμανούς. Και αυτό οφείλεται κυρίως στα κάστρα άμυνας και εποπτείας που διαθέτει. Αλλά τόσο λόγω του απρόσιτου του εδάφους της, όσο και σε αυτή την νοοτροπία των κατοίκων της να συνεχίζουν και μέχρι σήμερα την (αρχιτεκτονική)

οχύρωση των οικισμών τους με πύργους και πυργόσπιτα παντού (μικρές καστροπολιτείες).

Το περίφημο Καστρο των Ιπποτών στην Ρόδο έχει και αυτό την δική του μοναδική ιστορία. Το 1309 μ.Χ. εγκαταστάθηκαν στην Ρόδο οι Ιππότες του Αγίου Ιωάννη. Η παραμονή τους προίκισε το νησί με μία σειρά από επιβλητικά κτήρια, προστατευμένα πίσω από ένα τείχος-κάστρο, ένα εξαιρετικό δείγμα Γοτθικής και αναγεννησιακής αρχιτεκτονικής.

Εικόνα 8 Εσωτερικά του κάστρου της Ρόδου

Η Οθωμανική Αυτοκρατορία διατήρησε τις ήδη υπάρχουσες οχυρώσεις, των οποίων η τελευταία αναλαμπή ήταν κατά την Επανάσταση του 1821.

1.4.1 Φρουριακή Αρχιτεκτονική επί Φραγκοκρατίας

Στον τομέα της φρουριακής αρχιτεκτονικής οι εξελίξεις υπήρξαν ραγδαίες. Οι μεσαιωνικές οχυρώσεις δεν ήταν δυνατόν να αντιμετωπίσουν τη συνεχώς αυξανόμενη δύναμη του πυροβολικού, γι' αυτό από τα μέσα του 15ου αιώνα έως τις αρχές του επόμενου άρχισαν να προσαρμόζουν στα υπάρχοντα φρούρια συμπληρωματικές αμυντικές κατασκευές. Η αλλαγή ολοκληρώθηκε μέσα στον 16ο αιώνα, καθιερώνοντας το «προμαχονικό σύστημα» με βασική αρχή λειτουργίας τα «πλευρικά πυρά». Κατά τον 17ο αιώνα οι ανάγκες αντιμετώπισης της ακόμη μεγαλύτερης δύναμης πυρός του πυροβολικού, οδήγησε στην κατασκευή ενός πλήθους μικρότερων οχυρωμάτων, εκτός της κύριας τάφρου, που σκοπό είχαν να κρατήσουν τον εχθρό όσο το δυνατόν μακρύτερα από την κυρία οχύρωση. Τέλος μέχρι τα τέλη του 18ου αιώνα η φρουριακή αρχιτεκτονική θα συνέχιζε να στηρίζεται στις βασικές αρχές του 16ου αιώνα, ακολουθώντας βέβαια την ανάπτυξη του

πυροβολικού. Όλη αυτή η εξέλιξη αποδεικνύεται από μια σειρά οχυρώσεων στα Ιόνια νησιά (Κέρκυρα, Κεφαλλονιά, Ζάκυνθο, Λευκάδα), στις δυτικές ακτές της Ελλάδας, στην Πελοπόννησο, στην Κρήτη και λιγότερο στα νησιά του Αιγαίου.

Ο συνδυασμός λοιπόν των προαναφερθέντων ιστορικών συγκυριών και γεγονότων με τις εξελίξεις στον τομέα της οχυρωματικής τέχνης οδήγησε τη Βενετία, που έβλεπε να εξασθενεί επικίνδυνα η δύναμή της, να αποφασίσει την κατασκευή πολυάριθμων φρουρίων τόσο στην Terraferma, όσο και στις κτήσεις της στην Ανατολή. Στην ανάπτυξη αυτών των οχυρωματικών κατασκευών της Βενετικής Δημοκρατίας χαράχθηκε από τα μέσα του 16ου αιώνα και μετά, όλη η εξέλιξη της νέας αμυντικής τεχνικής. Γι' αυτό και τα φρούρια στις ενετοκρατούμενες περιοχές της Ελλάδας, φρούρια με προμαχώνες, είναι από τα σημαντικότερα παραδείγματα του «προμαχωνικού συστήματος» στην Ανατολική Μεσόγειο.

1.4.2 Τα Κάστρα στον Ελλαδικό Χώρο επί Φραγκοκρατίας

Μια σύντομη αναδρομή στην κατάσταση που επικρατούσε στις ενετικές κτήσεις – λιμάνια /φρούρια πριν την καθιέρωση του συστήματος αυτού θα είναι χρήσιμη για την ιστορική συνέχεια και την καλύτερη κατανόηση της εξέλιξης αυτής.

Οι Βενετοί έδωσαν μεγάλη προσοχή, αρχικά, στην ενίσχυση και επέκταση των οχυρώσεων της Χαλκίδας (Negroponte).

Από τον 13ο και κυρίως τον 14ο αιώνα που η Γαληνοτάτη απέκτησε ολοκληρωτικά την Εύβοια, το Κάστρο της Γέφυρας (του Ευρίπου) έγινε μια από τις κυριότερες βάσεις του βενετικού στόλου στην καρδιά του Αιγαίου, πραγματική γέφυρα που ένωνε τη Θεσσαλία με τη νοτιοδυτική Ελλάδα και τις ελληνικές επαρχίες με την Ασία και την Κωνσταντινούπολη. Γι' αυτό λοιπόν το 1461 στάλθηκαν στη Χαλκίδα μηχανικοί και ειδικοί των οχυρωματικών έργων, οι οποίοι επεξεργάστηκαν νέα σχέδια για την αξιοποίηση των παλιών τειχών και προγράμματα νέων οχυρωματικών κατασκευών. (Ε. Κοντού, 2010)

Δυστυχώς η καταστροφή των οχυρώσεων της Χαλκίδας, δηλαδή των μεσαιωνικών, με τις όποιες προσθήκες έκαναν οι Βενετοί πριν την τελική κατάληψη της πόλης – λιμανιού το 1470 από τους Οθωμανούς, υπήρξε σχεδόν ολοκληρωτική • άρχισε να συντελείται από τα μέσα του 19ου αιώνα και συνεχίστηκε το 1890 στο πλαίσιο της γενικής κατεδάφισης των οχυρώσεων της πόλης. Το γεγονός αυτό δεν μας επιτρέπει

να έχουμε σαφή αντίληψη για τις πρώτες εκείνες αμυντικές κατασκευές που πιθανότατα έκαναν οι Βενετοί κατά την πρόιμη εποχή του πυροβολικού.

Η μόνη δυνατότητα να αντιληφθούμε τη δομή της οχυρωμένης πόλης είναι τα σχεδιαγράμματα της πολιορκίας το 1688 από τις συμμαχικές δυνάμεις των Βενετών, στην προσπάθεια του Francesco Morosini να ανακαταλάβει τις παλιές κτήσεις της Γαληνοτάτης, κατά την εκστρατεία του το 1684 και τη δημιουργία του «Βασιλείου του Μοριά», καθώς επίσης και ορισμένες παλιές φωτογραφίες .

Στην Κρήτη βελτίωσαν με διάφορες προσθήκες τους μεσαιωνικούς (βυζαντινούς) οχυρούς περιβόλους του Χάνδακα, των Χανίων και ίσως του Ρεθύμνου, ενώ πιθανότατα κατασκεύασαν στοιχειώδη έργα για την άμυνα των «μπούργκων» που ήδη είχαν αναπτυχθεί, έως τον 15ο αιώνα, έξω από τις τρεις μεγάλες πόλεις του «Βασιλείου», προς την εξοχή. Σαφείς πληροφορίες όμως δεν υπάρχουν γι' αυτές τις τελευταίες επεμβάσεις, με τοπογραφικό προσδιορισμό, ή και σαφή αρχαιολογικά δεδομένα.

Για την Κέρκυρα η Κορυφώ, δηλαδή ο βυζαντινός οικισμός της χερσονήσου που προβάλλει προς τα ανατολικά μέσα στο πέλαγος με τους πύργους και τα τείχη που τον περιέβαλαν, το γνωστό Παλιό Φρούριο, αποτέλεσε για τη Βενετία, το κοινωνικό και διοικητικό κέντρο και φυσικά την ισχυρότερη οχυρή βάση της στο νησί και το Ιόνιο πέλαγος, από το 1386 έως το 16ο αιώνα. Τα πρώτα σημαντικά οχυρωματικά έργα των Βενετών στην Κέρκυρα ξεκίνησαν το 1402 και συνεχίστηκαν το 1414 και πρέπει να αφορούσαν έργα μέσα στο Παλιό Φρούριο. Στο τέλος του 15ου αιώνα άρχισε η διάνοιξη του καναλιού της θαλάσσιας τάφρου, της Contrafossa, που καθιστούσε το Παλιό Φρούριο ένα «νησί», εξασφαλίζοντας σ' αυτό καλύτερη άμυνα, ένα τεχνικό έργο που συνεχίστηκε και τον 16ο αιώνα, έως το 1520. Γι' αυτό το μέτωπο θα αναφέρω παρακάτω ορισμένα βασικά στοιχεία, όπου αναπτύσσονται προμαχώνες με ευθύγραμμο «πλευρά».

Οι επεμβάσεις των Βενετών στα υπόλοιπα νησιά του Ιονίου πελάγους – Ζάκυνθο, Κεφαλλονιά, Κύθηρα, Αγία Μαύρα (Λευκάδα) – με την κατασκευή νέων οχυρωματικών έργων ή με προσθήκες στα υπάρχοντα ήταν μικρότερης κλίμακας, όχι όμως λιγότερο σημαντικές.

1.4.3 Το Πριγκιπάτο της Αχαΐας

Τόσο η πολεμική τεχνολογία όσο και η μορφολογία των οχυρώσεων γνώρισαν μια πολύ αργή εξέλιξη, χωρίς θεαματικές διαφοροποιήσεις, από τα προϊστορικά χρόνια μέχρι την αναγέννηση, όταν η διάδοση του πυροβολικού οδήγησε στην επικράτηση του προμαχωνικού συστήματος και στο θρίαμβο της άμυνας με πλευρικά πυρά. Ο οχυρωματικός πλούτος της Πελοποννήσου, που αναπτύχθηκε την περίοδο Πριγκιπάτου της Αχαΐας του την αναδεικνύει σε πραγματική εγκυκλοπαίδεια της φρουριακής αρχιτεκτονικής.

Το ήταν ένα κρατίδιο που δημιουργήθηκε από τον Γουλιέλμο Σαμπλίτη κατά την Δ' Σταυροφορία (1205-1210) στα εδάφη της Πελοποννήσου (Μοριά), τα οποία μοιράστηκαν σε φέουδα μεταξύ των Φράγκων Σταυροφόρων.

Ήταν ένα δυνατό κρατίδιο, κάτω από την κυριαρχία των Φράγκων, αρχικά υπό την εξουσία του Γουλιέλμου Σαμπλίτη και στη συνέχεια από τους Βιλλεαρδουίνους. Η κατάσταση του πριγκιπάτου άλλαξε πάλι πολλές φορές, μέχρι το 1452, οπότε και επανήλθε στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία υπό τον Κωνσταντίνο Παλαιολόγο, μετέπειτα αυτοκράτορα του Βυζαντίου, για να περάσει μετά από λίγο στους Οθωμανούς Τούρκους.

Η πρωτεύουσα του πριγκιπάτου ήταν η Ανδραβίδα. Κύριο λιμάνι του ήταν η Γλαρέντζα ή Clarence (στη θέση Παλαιόκαστρο, δυτικά της σημερινής Κυλλήνης) και ένα σημαντικό του κάστρο ήταν το Χλεμούτσι ή Clermont λίγο πιο νότια.

Εικόνα 9 Στη γεωγραφική θέση της Πελοποννήσου βρισκόταν τον Πριγκιπάτο της Αχαΐας

Ο ισχυρότερος και μακροβιότερος, αντίπαλος της Γαληνοτάτης στις περιοχές του ελληνικού χώρου, παράκτιου και νησιωτικού, όπου αναπτυσσόταν η αλυσίδα των κτήσεων της ήταν οι Οθωμανοί, οι κινήσεις των οποίων ανάγκασαν τους Βενετούς να προχωρήσουν στην κατασκευή συγχρόνων για κάθε εποχή οχυρώσεων, οχυρώσεων που ακολουθούσαν το προμαχωνικό σύστημα.

Στο δίκτυο λοιπόν των βενετσιάνικων φρουρίων της Ελλάδας μπορεί να παρακολουθήσει κανείς, σε μεγάλο βαθμό, τα εξελικτικά στάδια του προμαχωνικού συστήματος, όπως αναπτύχθηκε από τα τέλη του 15ου αιώνα έως και τον 18ο αιώνα και στην Ελλάδα, παράλληλα με την υπόλοιπη Ευρώπη. (Masnbridge John, 1996)

Εικόνα 10 Η Πελοπόννησος της εποχής της Φραγκοκρατίας

1.4.4 Προ-προμαχωνική περίοδος

Στην Πελοπόννησο οι Βενετοί οχύρωσαν τη Μεθώνη και την Κορώνη συστηματικά από την αρχή της κυριαρχίας τους σ' αυτές (1206), αναπτύσσοντας τα δύο αυτά λιμάνια της νοτιοδυτικής Πελοποννήσου, τα «μάτια της Γαληνοτάτης προς την Ανατολή» όπως τα αποκαλούσαν, σε σημαντικά κέντρα γεμάτα ζωή και ευημερία έως το 1500, οπότε άρχισε η πρώτη περίοδος της οθωμανικής κατοχής τους.

Πιο συγκεκριμένα στην Κορώνη οχύρωσαν μια μεγάλη έκταση που βρισκόταν χαμηλότερα και ανατολικά του αρχικού βυζαντινού κάστρου • στη Μεθώνη επεξέτειναν τις παλαιότερες οχυρώσεις με διάφορες προσθήκες και κυριότερη κατασκευή εκείνη του προμαχώνα Bembo, στα δυτικά της εισόδου στο φρούριο. Όμως οι κύριες οχυρωματικές επεμβάσεις με προμαχωνικό σύστημα, έγιναν κατά τη 2η ενετοκρατία (1684-1715), με την εκστρατεία του Francesco Morosini και τη δημιουργία του «Βασιλείου του Μοριά».

Σε όλα τα άλλα κάστρα της Πελοποννήσου που κατείχαν σε διάφορες περιόδους οι Βενετοί μέχρι τα τέλη του 15ου αιώνα, δεν καταγράφονται σημαντικά οχυρωματικά έργα, με εξαίρεση βέβαια το Ναύπλιο, όπου άρχισαν να οργανώνουν την άμυνα της πόλης μετά το 1470 (κατάληψη της Χαλκίδας από τους Οθωμανούς), με την κατασκευή σειράς οχυρωμάτων, όπως: το φρούριο Μπούρτζι στη βραχονησίδα στην είσοδο του κόλπου, το Castel del Toro –torrione- που ήταν ένας τρίτος οχυρός περίβολος στο ανατολικό άκρο του λόφου της Ακροναυπλίας, σε επέκταση της μεσαιωνικής οχύρωσης και η περιτείχιση της πόλης, όπως αυτή είχε αναπτυχθεί προς το λιμάνι και η οποία ολοκληρώθηκε στις αρχές του 16ου αιώνα.

1.4.5 Προμαχωνική Περίοδος

Θα μπορούσε να πει κανείς ότι όλη αυτή η δραστηριότητα που άρχισε στην Πελοπόννησο, ιδιαίτερα στα κάστρα της Μεθώνης και της Κορώνης, αλλά κυρίως στις οχυρώσεις του Ναυπλίου, αποτέλεσε το προοίμιο ενός πολύ σημαντικού αμυντικού προγράμματος που θα ακολουθούσε στην Κρήτη και στην Κέρκυρα από την εποχή του τρίτου βενετοτουρκικού πολέμου (1537-1540), σε όλη τη διάρκεια του 16ου αιώνα και αργότερα κατά τον 17ο αιώνα.

Είναι η εποχή που αναπτύσσεται σε όλη του την πληρότητα το προμαχωνικό σύστημα στις οχυρώσεις του ελλαδικού χώρου. Είναι η ίδια εποχή (1542) που η φροντίδα των Βενετών για τις οχυρώσεις των κτήσεών τους φαίνεται και από την καθιέρωση του τόσο σημαντικού θεσμού- αξιώματος των Προνοητών για τα Φρούρια (Pronveditori alle Fortezze).

Οι οχυρώσεις με προμαχώνες που κατασκεύασαν οι Βενετοί στην Κρήτη είναι πράγματι ένα «ανοικτό βιβλίο» της εξέλιξης του «προμαχωνικού συστήματος», είναι δημόσια έργα μεγάλης ιστορικής, τεχνικής αξίας, που αποδεικνύουν την οργάνωση του Βενετικού κράτους • είναι έργα που έγιναν με την ευθύνη των επιτελών και των στρατιωτικών μηχανικών στη υπηρεσία της Γαληνοτάτης, με τη συμμετοχή των «πρώτων» αρχιμαστόρων, ντόπιων Ελλήνων κατά το πλείστον, αλλά και με τις προσωπικές αγγαρείες χιλιάδων ντόπιων κατοίκων της υπαίθρου της Κρήτης, των χωρικών [η μέθοδος αυτή εφαρμόστηκε βέβαια σε όλες τις κτήσεις της Βενετίας στην Ελλάδα].

Εικόνα 11 Βενετικός χάρτης της πόλης του Χάνδακα (σημ. Ηράκλειο) του 17ου αιώνα

Στο Ρέθυμνο, ο οχυρός περίβολος της πόλης που θεμελιώθηκε το 1540, αλλά καταστράφηκε σε μεγάλο βαθμό το 1571, αποτέλεσε ένα προμαχωνικό σύστημα στοιχειώδες, πολύ απλό στην χάραξή του. Μετά το 1571, αποφασίστηκε η κατασκευή της Φορτέτσα, στο λόφο του Παλαιοκάστρου σε σχεδιασμό ενός μικρού, οχυρωμένου οικισμού – πόλης, με προμαχώνες και όλη την σχετική υποδομή δημοσίων και στρατιωτικών κτηρίων στο εσωτερικό του περιβόλου της.

Στα Χανιά, οι Βενετοί εφάρμοσαν στο ίδιο πρόγραμμα αμυντικής κάλυψης του νησιού νέο προμαχωνικό μέτωπο / περίβολο, την ίδια περίοδο του 3ου βενετοτουρκικού πολέμου (1537 – 1540). Ήταν προσαρμοσμένο στην τοπογραφία της περιοχής, με προμαχώνες των οποίων τα «πλευρά» ήταν ευθύγραμμα, ή με στοιχειώδη χάραξη «χαμηλών πλατειών», της πρώιμης περιόδου (1ο μισό – μέσα 16ου αιώνα).

Τα τείχη του Ηρακλείου, του μεσαιωνικού Χάνδακα, της ενετικής Candia, του Μεγάλου Κάστρου των χρόνων της οθωμανικής περιόδου και των νεότερων χρόνων αποτελούν κατά τη γνώμη μου την αρτιότερη εφαρμογή του προμαχωνικού συστήματος σε ολόκληρη την Ελλάδα. Κατασκευάστηκαν στον κύριο όγκο τους κατά τη διάρκεια του 16ου αιώνα.

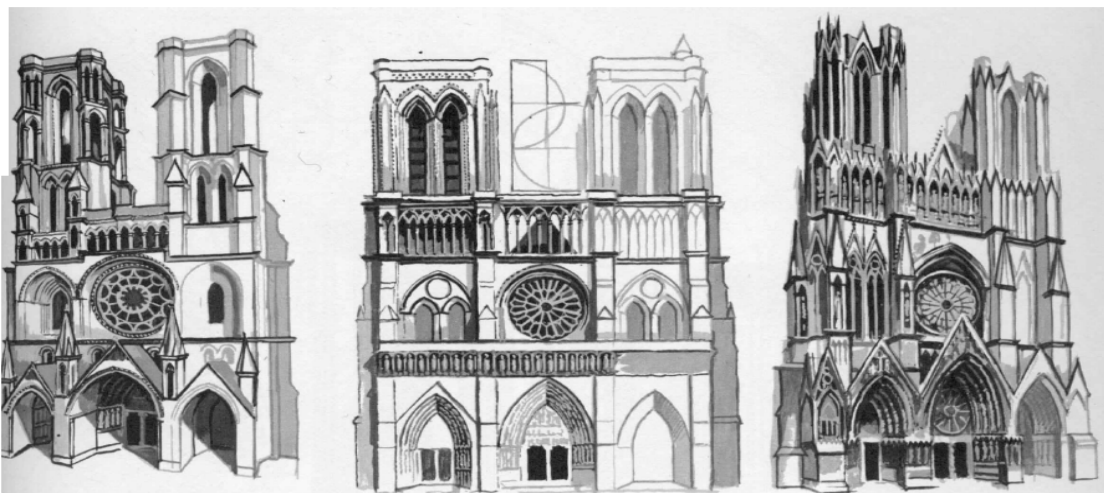
Ας επανέλθουμε όμως στην εξέλιξη των ιστορικών γεγονότων σε σχέση και με την εξέλιξη των οχυρώσεων.

Μετά τον τρίτο βενετοτουρκικό πόλεμο (1537-1540), αλλά και αργότερα, ύστερα από την απώλεια του «Βασιλείου της Κύπρου» (1571), οι κυριότερες κτήσεις της Γαληνοτάτης ήταν πλέον το ΉΒασίλειο της Κρήτης» και βέβαια οι βάσεις της στα Ιόνια νησιά, με πρώτη την πόλη της Κέρκυρας. Γι' αυτό σε αυτές τις περιοχές η Βενετία επικέντρωσε το ενδιαφέρον της και τη φροντίδα για οχύρωση και άμυνα. Τα έργα που προαναφέρθηκαν, ενταγμένα στο πρόγραμμα το οποίο οργάνωσε αρχικά ο Michele Sanmicheli (θα αναφερθούμε παρακάτω αναλυτικότερα), τόσο στην Κρήτη όσο και στην Κέρκυρα, ολοκληρώθηκαν έως το 1600 –στο μεγαλύτερο τμήμα τους– αλλά υπήρξαν πάντα επεμβάσεις μικρότερης κλίμακας, προσθήκες ή βελτιώσεις που συνέχισαν να προτείνουν και να κατασκευάζουν οι επιτελείς και οι μηχανικοί της Γαληνοτάτης έως τα μέσα του 17ου αιώνα. (Edward M. Burns, 2006)

1.5 Γοτθική Αρχιτεκτονική

Παράλληλα με την φραγκική κουλτούρα που επικράτησε σε μεγάλο μέρος της Δυτικής Ελλάδας στην Ευρώπη αναπτύχθηκε η γοτθική τέχνη, καλλιτεχνικό ρεύμα που εμφανίστηκε την περίοδο του Μεσαίωνα. Η γοτθική τέχνη άρχισε να κάνει την εμφάνισή της στη Γαλλία, περίπου στις αρχές του 12ου αιώνα και κυρίως στην αρχιτεκτονική. Στη διάρκεια των επόμενων χρόνων και μέχρι τα τέλη του 14ου αιώνα, εξαπλώθηκε σε ολόκληρη σχεδόν τη δυτική Ευρώπη. Την γοτθική τέχνη διαδέχθηκε η περίοδος της Αναγέννησης, αν και δείγματα γοθικών δημιουργιών καταγράφονται και μέχρι τα τέλη του 15ου αιώνα.

Η αρχιτεκτονική αποτέλεσε το κυριότερο εκφραστικό μέσο της γοθικής τέχνης και με καταγωγή από τη Γαλλία, εμφανίζεται την περίοδο 1130-1150. Θεωρείται πως η πρώτη κατασκευή που ενσωματώνει το χαρακτηριστικό ύφος της γοθικής αρχιτεκτονικής είναι το αββαείο του Αγίου Διονυσίου στο Saint-Denis, δήμος λίγα χιλιόμετρα βόρεια του Παρισιού, έργο του Abbot Suger. Ανάμεσα στα κύρια χαρακτηριστικά της γοθικής αρχιτεκτονικής μπορούμε να αναφέρουμε τις κάθετες δομικές γραμμές, την έντονη "γραμμικότητα" των κτιρίων, τα ογκώδη μεγέθη και ειδικότερα σε ότι αφορά το ύψος των οικοδομημάτων καθώς και τα περίτεχνα και λεπτομερή διακοσμητικά στοιχεία που κυριαρχούν.

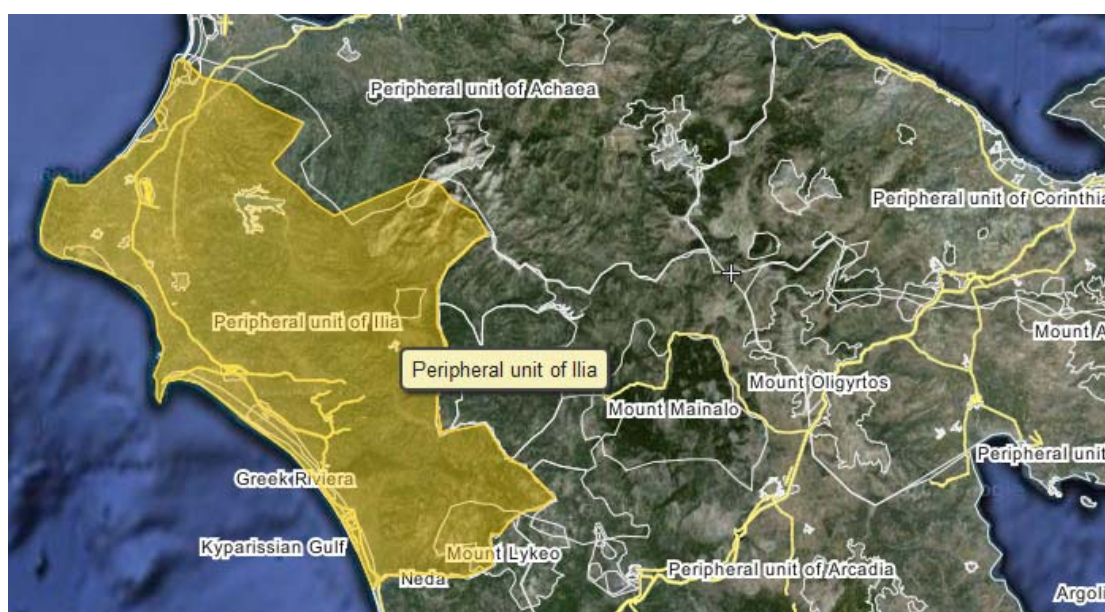
Εικόνα 12 Από τα αριστερά προς τα δεξιά: Wells Cathedral (1235), Notre Dame, Paris, (1200-1250), Rheims (1255-1290)

Τα πιο αντιπροσωπευτικά γοτθικά οικοδομήματα είναι καθεδρικοί ναοί και ανάκτορα, γεγονός που είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με το είδος της πολιτιστικής ζωής της εποχής, που έχει ως επίκεντρο την Εκκλησία και το Παλάτι. Σύμβολα του γοτθικού αρχιτεκτονικού σχεδίου αποτελούν οι αιχμηρές κυκλικές αψίδες σε συνδυασμό με σύνθετους κίονες, θόλους και παράθυρα μεγάλων διαστάσεων, συχνά διακοσμημένων με υαλουργήματα. Στο εσωτερικό των ναών, δεσπόζουν διακοσμήσεις που αφηγούνται τμήματα της Βίβλου. Οι γοτθικοί καθεδρικοί ναοί αντιπροσωπεύουν ένα είδος μικρόκοσμου και το επιβλητικό αρχιτεκτονικό ύφος εξυπηρετεί στην μετάδοση του θρησκευτικού μηνύματος της μεγαλοσύνης του Θεού σε αντιδιαστολή με την ταπεινότητα της ανθρώπινης ύπαρξης. (Edward M. Burns, 2006)

2. ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ ΧΛΕΜΟΥΤΣΙ

2.1 Η Ευρύτερη Περιοχή

Ο Δήμος Ανδραβίδας - Κυλλήνης είναι δήμος της Δυτικής Ελλάδας που συστάθηκε με το Πρόγραμμα Καλλικράτης από την συνένωση των προϋπαρχόντων δήμων Ανδραβίδας, Βουπρασίας, Κάστρου – Κυλλήνης και Λεχαινών. Η Κυλλήνη βρίσκεται στο άκρο της βορειοδυτικής Πελοποννήσου και υπάγεται στον Νομό Ηλείας.

Εικόνα 13 Ο δήμος Ανδραβίδας Κυλλήνης ανήκει στον νομό Ηλίας

Η έκταση του νέου Δήμου είναι 354,12 τ. χλμ και ο πληθυσμός του 26.333 κάτοικοι σύμφωνα με την απογραφή του 2001.

Εικόνα 14 Γεωγραφική οριοθέτηση της Κυλλήνης

Έδρα του δήμου ορίστηκαν τα Λεχαινά και ιστορική έδρα η Βάρδα. Η Κυλλήνη βρίσκεται δυτικά των Λεχαινών χτισμένη κοντά στα ερείπια της Αρχαίας Κυλλήνης, στη θέση όπου βρισκόταν η ονομαστή μεσαιωνική Γλαρέντζα. Χτισμένο στην πλαγιά του βουνού νοτίως της Κυλλήνης είναι το σημερινό χωριό Κάστρο.

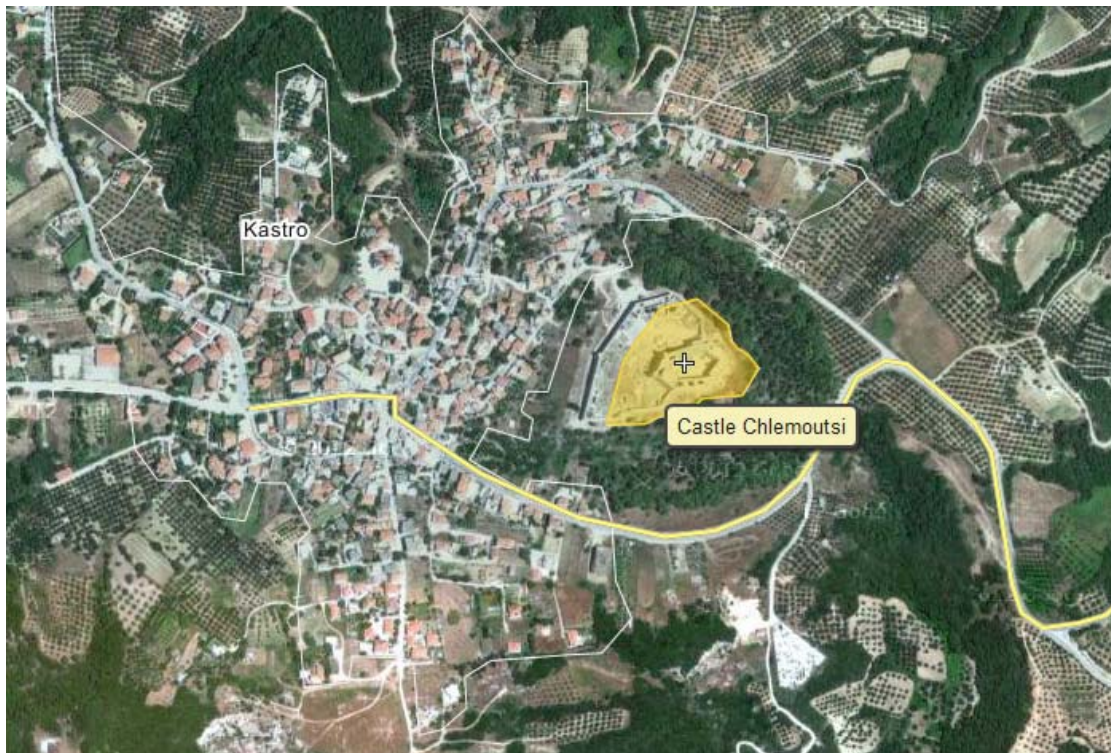
Εικόνα 15 Γεωγραφική οριοθέτηση χωριού Κάστρο

Στη κορυφή του λόφου Χελωνάτα ύψος 250 μέτρων και 2,5 χλμ. από τη θάλασσα, βρίσκεται το κάστρο Χλεμούτσι το οποίο συγκαταλέγεται στα Μνημεία Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO. Το ακρωτήριο του Χελωνάτα έχει μεγάλη έκταση και σχετικά ομαλή ανωφέρεια σε όλες τις πλευρές τις προς την κορυφή, όπου υψώνεται το Χλεμούτσι. Από μακριά φαίνεται σαν χελώνα, το κέλυφος της οποίας είναι το Χλεμούτσι, τα πόδια δε και η κεφαλή οι μικρές προς τη θάλασσα και την πεδιάδα προβολές. Το πέτρωμα της περιοχής είναι ασβεστολιθικό, δεν είναι όμως σκληρό όπως αυτό του Κουνουπελιού, άρα διαφορετικό από το ποταμόχωστο έδαφος της πεδινής Ηλείας. Νερά δεν υπάρχουν στην κορυφή και στις πλαγιές, ούτε πηγάδια, ούτε φρεάτια, στις ρίζες όμως του λόφου και προς τη θάλασσα και προς την πεδιάδα είναι άφθονα, ειδικά προς τα λουτρά του Λίτζι και την Γλαρέντζα. Η ύπαρξη υδάτων οδηγεί στο συμπέρασμα ότι υπογείως του λόφου υπάρχουν υπόγειες φυσικές δεξαμενές.

Εικόνα 16 Το κάστρο του Χλεμούτσι στην κορυφή του λόφου Χελωνάτα

Το πριγκιπάτο της Αχαΐας. Πρωτεύουσα του πριγκιπάτου ορίστηκε η Ανδραβίδα. Η Ανδραβίδα ήταν ανοχύρωτη όμως την προστάτευαν τρία άλλα οχυρά. Η Γλαρέντζα που ήταν σημαντικό λιμάνι και παράλληλα το οικονομικό κέντρο του πριγκιπάτου, το Ποντικόκαστρο και το Χλεμούτσι.

Εικόνα 17 Η θέση του κάστρου του Χλεμούτσι σε σχέση με το χωριό Κάστρο

Εικόνα 18 Στον εσωτερικό περίβολο του κάστρου

2.2 Ιστορική Εξέλιξη Περιοχής

Η Κυλλήνη, αρχαία πόλη της Ηλείας, επίνειο και κύρια είσοδος της Ήλιδας, διοργανώτρια πόλη των Ολυμπιακών Αγώνων, στην οποία αναφέρεται και ο Πausanias (Ελλάδος Περιήγησις VI, κεφ. XXVI, 3), κτίστηκε από τους Αρκάδες, οι οποίοι προέρχονταν από την ορεινή Αρκαδία, από το όρος Κυλλήνη.

Μετά την εγκατάστασή τους οι άποικοι έχτισαν στην παραλία την πόλη της Κυλλήνης. Εκεί λατρεύονταν ο Πάνας και η θεά Αφροδίτη.

Εικόνα 19 Άποψη της περιοχής, στο βάθος φαίνεται το κάστρο Χλεμούτσι

Σύμφωνα με το μύθο, το όνομα της περιοχής προέρχεται από τον ομώνυμο γιο του Έλατου, ενός από τους αρχηγούς των Λαπήθων και πατέρα του Αργοναύτη Πολύφημου. Αναφορές όμως του τοπωνυμίου της Κυλλήνης γίνονται και από τον Στράβωνα. Μετά την Άλωση της Κωνσταντινούπολης και κατά τη διάρκεια της Φραγκοκρατίας κτίστηκε πάνω στην αρχαία πόλη της Κυλλήνης η παραθαλάσσια πόλη της Κλαρέντζας ή Γλαρέντζας και ανακατασκευάστηκε το αρχαίο λιμάνι της Κυλλήνης. Και τα δύο αυτά μνημεία είναι αλληλένδετα συνδεδεμένα μεταξύ τους, καθώς το πρώτο ήταν το διοικητικό κέντρο, η στρατιωτική βάση και η κατοικία των πριγκίπων της Αχαΐας και το δεύτερο η ακμάζουσα πολιτεία. Από τη Γλαρέντζα υπάρχει άμεση οπτική επαφή με το Κάστρο Χλεμούτσι. Το έτος 1431 ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος γκρεμίζει ολοκληρωτικά τα τείχη της Γλαρέντζας, ώστε να αποφύγει νέα κατάληψή της.

2.3 Χρονικό Επεμβάσεων στο Κάστρο

Η λέξη κάστρο είναι λατινική (castrum) και σημαίνει φρούριο, κυρίως μεσαιωνικό. Στις γλώσσες των Δυτικών χρησιμοποιείται κυρίως για τις οχυρές κατοικίες των φεουδαρχών του μεσαίωνα και της Αναγέννησης. Η τυπική μορφή αυτού του κάστρου παρουσιάζεται στην Ευρώπη από τον 7ο μέχρι το 12ο αι. μ.Χ. Τα κάστρα χτίζονταν κυρίως στο ύπαιθρο, πάνω σε υψώματα απομονωμένα, που δέσποζαν στις γύρω περιοχές ή σε θέσεις όπου υπήρχαν υπολείμματα ρωμαϊκών και προρωμαϊκών κάστρων. Το κάστρο των φεουδαρχών αποτελούνταν από τρία βασικά μέρη: το τείχος, τον κύριο πύργο και την κατοικία του φεουδάρχη. (Γ. Λαββας, 2002)

Το κάστρο Χλεμούτσι είναι ένα από τα σημαντικότερα και πιο καλοδιατηρημένα φρούρια της Ελλάδας. Αποτελεί εξαιρετικό δείγμα φρουριακής αρχιτεκτονικής της εποχής της Φραγκοκρατίας το οποίο χτίστηκε το 1220-1223 από τον Φράγκο Ιππότη Γοδεφρείδο Α΄ Βιλλεαρδουίνο. Αποτέλεσε το ισχυρότερο φρούριο του φράγκικου πριγκιπάτου της Αχαΐας.

Το αρχικό όνομα του κάστρου ήταν Clermont, όπως το ονόμαζαν οι Γάλλοι ιδιοκτήτες του. Οι Έλληνες το ονόμασαν Χλουμούτσι όπως φαίνεται στο Χρονικό του Μορέως ή Χλεμούτσι, η ονομασία που έφτασε σε εμάς σήμερα. Κατά την εποχή της βενετσιάνικης κυριαρχίας ονομάστηκε Castel Tornese, επειδή οι Βενετσιάνοι

θεωρούσαν ότι εκεί γινόταν η κοπή των νομισμάτων του πριγκιπάτου της Αχαΐας, των τورνεζίων.

Εικόνα 20 Εξωτερικά του κάστρου

Εικόνα 21 Το αρχαίο τείχος είναι δομημένο κατά το ισοδομικό σύστημα. Οι δουλεμένοι λίθινοι δόμοι ταιριάζουν μεταξύ τους και ενώνονται με την χρήση κονιάματος, ώστε να συγκροτούν μια καλαίσθητη και εξαιρετικά στερεή κατασκευή.

Εικόνα 22 Το βόρειο τείχος του εξωτερικού κάστρου

Οι ανασκαφές που έγιναν από τη Γαλλική Αρχαιολογική Σχολή Αθηνών, αλλά και από έλληνες αρχαιολόγους έφεραν στο φως ευρήματα, τα οποία πιστοποιούν την κατοίκηση του χώρου ήδη από την Παλαιολιθική Εποχή και την Εποχή του Χαλκού.

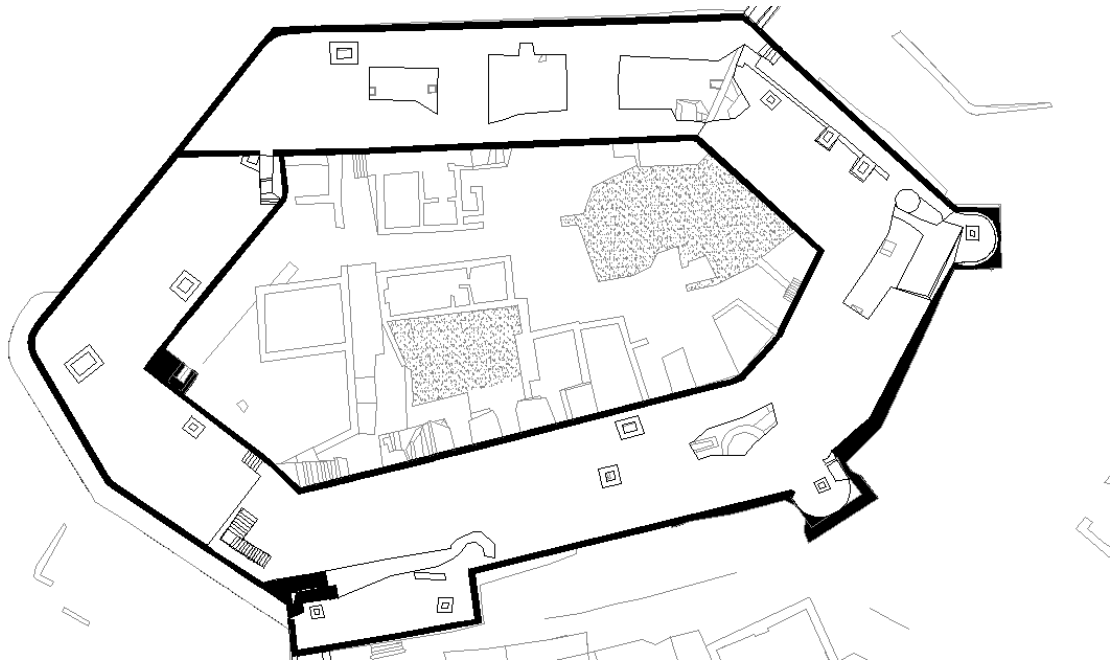

Εικόνα 23 Στο εσωτερικό του κάστρου

Εικόνα 24 Κατά μήκος των κτιρίων έχουν κατασκευαστεί συμμετρικά ανοίγματα βλέπουν στην εσωτερική αυλή

Μια χρονολογία, 1102, πάνω από την κεντρική είσοδο του παλαιού νεκροταφείου μαρτυρεί τις χρονικές καταβολές του ομώνυμου χωριού. Εκεί βρίσκεται και ο Ι.Ν. του Αγίου Δημητρίου, μία μονόκλιτη βασιλική. Η κατασκευή του τοποθετείται ανάμεσα στο 1220 και στο 1223 αν και οι απόψεις των ιστορικών δίστανται. Η ιστορία της κατασκευής του Κάστρου σώζεται στο Χρονικό του Μορέως. Ο Γοδεφρείδος Β' φορολόγησε το λατινικό κλήρο, οι οποίοι διαμαρτυρήθηκαν στον πάπα Ονώριο Γ' και αυτός ανταποκρινόμενος τον αφόρισε. Ο Γοδεφρείδος εξήγησε στον πάπα ότι χρησιμοποίησε τους φόρους για την κατασκευή του κάστρου, χάρις στο οποίο προστατευόταν η ύπαρξη του πριγκιπάτου και των λατίνων, αλλιώς αν οι Ρωμαίοι έπαιρναν το Μοριά, δε θα σκότωναν μόνο τους στρατιώτες σαν και αυτόν, αλλά και τους Λατίνους κληρικούς. Ο πάπας τελικά συμφώνησε να άρει τον αφορισμό. Αποτελείται από το κυρίως κάστρο που είναι ένα εξαγωνικό κτίσμα που περιλαμβάνει μια εσωτερική αυλή και από τον γύρω χώρο που προστατεύεται από τοίχος, που έχει κατά διαστήματα πύργους.

Εικόνα 25 Το Κάστρο περιβάλλεται από δύο περιβόλους. Ο εξωτερικός έχει σχήμα πολυγωνικό, ενώ ο εσωτερικός έχει σχήμα ακανόνιστου εξαγώνου.

Μετά το θάνατο του Γουλιέλμου Βιλλεαρδουίνου, ξεσπούν έντονες διαμάχες για την διαδοχή στην ηγεμονία και σταδιακά το πριγκιπάτο οδηγείται στην παρακμή. Το Χλεμούτσι το διεκδικούν διάφοροι ευγενείς. Οι Καταλανοί κατέλαβαν το κάστρο το 1315, αλλά ανακαταλαμβάνεται από τους Φράγκους και παραμένει στην κατοχή τους μέχρι τις αρχές του 15ου αιώνα, όταν πέρασε στα χέρια του Κάρολου Α΄ Τόκκου, Παλατινού κόμη Κεφαλληνίας - Ζακύνθου και Δεσπότη της Ηπείρου. Το 1427 περιήλθε ειρηνικά στον Κωνσταντίνο Παλαιολόγο, μετά τον γάμο του με την κόρη του Λεονάρδου Β΄ Τόκκου, Μαγδαληνή η οποία για να παντρευτεί τον Παλαιολόγο μετονομάστηκε σε Θεοδώρα. Ο Κωνσταντίνος το χρησιμοποίησε ως στρατιωτικό και διοικητικό του κέντρο. Το 1460 το κάστρο κατελήφθη από τους Τούρκους και το 1687 από τους Ενετούς, που το κράτησαν στην κατοχή τους ως το 1715, όταν ξαναπέρασε στα χέρια των Τούρκων. Ως εργασίες συντήρησης του κάστρου, αναφέρονται μικρής κλίμακας επισκευές κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας. Οι ιδιαίτερα περιορισμένες επεμβάσεις είχαν σαν αποτέλεσμα τη διατήρηση των αρχιτεκτονικών στοιχείων του 13ου ώστε το κάστρο να είναι σήμερα ένα σημαντικό δείγμα κατασκευών της εποχής της Φραγκοκρατίας.

Εικόνα 26 Ο χώρος του εξωτερικού κάστρου

Το Κάστρο χρησιμοποιήθηκε από Έλληνες, Ενετούς και Τούρκους μέχρι και την Ελληνική Επανάσταση. Η σημερινή κύρια είσοδος του, οι επάλξεις και οι τρεις πύργοι της δυτικής πλευράς είναι παρεμβάσεις των Τούρκων.

Η μόνιμη έκθεση ολοκληρώθηκε τον του Αυγούστου 2008 και σε αυτή εκτίθενται αρχαιότητες της περιόδου της Φραγκοκρατίας από διάφορες περιοχές της Πελοποννήσου. (J. L. Tomkinson, 2002)

Μέσα στο Κάστρο ετοιμάζεται το Μουσείο των Ιπποτών του Μοριά. Συγκεκριμένα στην Αίθουσα Α1 ανοίγει για το κοινό μετά τις εργασίες που έγιναν στο πλαίσιο του έργου «Στερέωση Αίθουσας Α1 Κάστρου Χλεμούτσι, Νομού Ηλείας». Στο πλαίσιο του έργου έγιναν εργασίες στερέωσης-αποκατάστασης στην οροφή, την τοιχοποιία και τα ανοίγματα της Αίθουσας.

2.4 Αρχιτεκτονικά Χαρακτηριστικά Κάστρου

Το περικλειστο οχυρό συγκρότημα, χαρακτηριστικό δείγμα γαλλικού κάστρου, ήταν πριγκιπική κατοικία και σύμβολο κυριαρχίας και επίδειξης του φράγκου ηγεμόνα. Η μεταφορά του γαλλικού μοντέλου στον ελλαδικό χώρο γίνεται με κάθε λεπτομέρεια, μεγάλα τζάκια, γοθτικά στοιχεία στην κατασκευή και τον διάκοσμο.

Το κάστρο αποτελείται από έναν μεγάλο εξωτερικό περίβολο με διάσπαρτα ερείπια και έναν συμπαγή, εσωστρεφή, εξαγωνικό πυρήνα, το οχυρό παλάτι, που διαμορφώνεται με σειρά διώροφων θολωτών αιθουσών γύρω από μια περικλειστη αυλή. Στα ισόγεια υπήρχαν αποθηκευτικοί και γενικότερα βοηθητικοί χώροι. Στους ορόφους βρισκόταν η κατοικία του πρίγκιπα με τα ιδιαίτερα διαμερίσματα, το παρεκκλήσι, την μεγάλη αίθουσα υποδοχής και τα μαγειρεία.

Η κεντρική είσοδος είναι τοποθετημένη στη βορειοδυτική πλευρά του εξωτερικού τείχους (Porta Principal della Fortezza). Στην είσοδο αυτή έφτανε κανείς αφού περνούσε την ξύλινη κινητή γέφυρα η οποία βρισκόταν πάνω από την τάφρο που περιέτρεχε το κάστρο.

Εικόνα 27 Τρισδιάστατη απεικόνιση του κάστρου

Η είσοδος αρχικά αποτελούνταν από μια κύρια πύλη προσαρμοσμένη σε ένα βαθύ και στενό άνοιγμα του εξωτερικού τείχους, σε όλο το πάχος της. Περιλαμβάνει ένα διάδρομο μακρύ 3,7 μέτρα και 2,7 μέτρα πλάτος. Είναι κατασκευασμένη από μεγάλους τετραγωνισμένους πωρόλιθους, χωρισμένη από μια αύλακα και είναι καλυμμένη με μια πεπλατυσμένη η κάμαρα. Ο χώρος της εκτομής ανάμεσα στις δύο γωνίες του τείχους πληρώθηκε από τείχους από πεπλατυσμένα τόξα στις εξωτερικές και εσωτερικές πλευρές, και καλύφθηκε από ένα χαμηλό τρούλο κτισμένο με μικρούς τετραγωνισμένους λίθους, όμοιο με τους επίπεδους τρούλους στους θαλάσσιους Τουρμαχώνες² στο Νέο Ναυαρίνο. Οι ενώσεις του εξωτερικού τοίχου με τα δύο σημεία των γωνιών της εκτομής είναι ενυδατωμένες στο κάτω μέρος τους, από

² Τούρκικες προσθήκες και προσδίδουν ένα ενιαίο αδιάσπαστο μέτωπο στο τείχος.

τοίχους αντιστήριξης. Ανάμεσα σε αυτές και τη καμαροσκεπή είσοδο, ο χώρος είναι ανοιχτός στον ουρανό. (Α. Ορλάνδος, 1995)

Συνέχεια από την πρώτη πύλη υπάρχουν άλλες τρεις, η μια πίσω από την άλλη με τόξα που κλείνουν με σιδερένιες θύρες.

Ο επισκέπτης μπορεί ακόμα να δει σημάδια από τις υποδοχές τους, οι θύρες έχουν αντικατασταθεί με νέες. Η τελευταία πύλη ήταν η κρεμαστή, με κιγκλίδωμα που ανεβοκατέβαινε. Ύστατη προστασία, όταν ο εχθρός είχε κατορθώσει να παραβιάσει τις δύο πύλες, ήταν η καταχύστρα, ανάμεσα στην δεύτερη και τρίτη πύλη. Μια τρύπα στην οροφή από όπου οι πολιορκημένοι έριχναν καυτό λάδι ή νερό. Η πύλη οδηγούσε στην κεντρική αυλή, διαστάσεων περίπου 60 επί 70 μέτρα.

Εικόνα 28 Προσθήσεις κατόπιν των επεμβάσεων

Στην μεγάλη αυλή που περικλείεται από το εξωτερικό τείχος υπάρχουν διεσπαρμένα ερείπια, άλλα από θεμέλια οικοδομών και άλλα από δεξαμενές. Στο κέντρο της αυλής, ανάμεσα στην είσοδο και το εξωτερικό φρούριο βρίσκεται ένα τετράγωνο οικοδόμημα με μια κυκλική προεξοχή στη μια πλευρά. Το κτίσμα είναι πιθανώς τζαμί. (J. L. Tomkinson, 2002)

Εικόνα 29 Το νέο κράτος διαμορφώθηκε κατά τα δυτικά πρότυπα και αντίστοιχα τα κάστρα θα αποκτήσουν ένα νέο ρόλο, αυτόν της κατοικίας του άρχοντα. Ήταν η κατοικία του πρίγκιπα και της ακολουθίας τους

Τα υλικά δόμησης και οι τρόποι κατασκευής του κάστρου δεν παρουσιάζουν σημαντικές ιδιαιτερότητες σε σύγκριση με τις παραδοσιακές εφαρμογές των Φράγκων γενικά. Τα κύρια υλικά δόμησης είναι τα φυσικά υλικά της περιοχής:

1. η γκριζοκαφετιά πέτρα για τις τοιχοποιίες,
2. οι γκριζολευκές σχιστολιθικές πλάκες για τις επικαλύψεις και δαπεδοστρώσεις
3. και το ξύλο της άξιας, του ρόμπολου και της Πεύκης για τις ξυλοκατασκευές.
4. Η χρήση μετάλλων παλιότερα ήταν σχεδόν ανύπαρκτη.

Το ύψος του εξωτερικού τείχους είναι περίπου 10 μέτρα έχει περίμετρο γύρω στα 1000 μέτρα και είναι διπλό χαρακτηριστικό σημάδι της Βυζαντινής οχυρωματικής τεχνικής. Το εξωτερικό τείχος είναι διάτρητο από αρκετά, ψηλά και στενά παράθυρα. Τα παράθυρα αυτά θυμίζουν μια αντιγραφή από την Γαλλική τεχνική πράγμα το οποίο βοηθάει στην χρονολόγηση της αρχικής κατασκευής του κάστρου. (Α. Μοροπούλου, 2009)

Το βορειοανατολικό τμήμα του εξωτερικού τείχους ανεβαίνει σταδιακά το λόφο, σε τρία ευθύγραμμα τμήματα που σχηματίζουν μεταξύ τους αμβλείες γωνίες, έως ότου φτάσει επάνω και ενωθεί με το εσωτερικό οχύρωμα.

Το εξωτερικό τείχος είναι κατασκευασμένο από αργούς ασβεστόλιθους, με καλή αρμολόγηση, οι οποίοι καθώς τρέχουν προσεγγίζουν σε μερικά σημεία. Υπάρχει λίγο σπασμένο κεραμίδι ή πλίνθοι. Το συνδετικό υλικό είναι αμμοκονία.

Εικόνα 30 Η θέα προς το Ιόνιο πέλαγος

Κύριο χαρακτηριστικό των φερουσών τοιχοποιιών και ιδιαίτερα των λιθοδομών και των πλινθοδομών πλήρων πλίνθων είναι το σχετικά μεγάλο βάρος ιδιαίτερα σε σχετικά υψηλά κτίρια όπου το πάχος των τοίχων είναι σεβαστό. Έτσι στα κτίρια από φέρουσα τοιχοποιία ένα σχετικά μικρό ποσοστό της μάζας βρίσκεται συγκεντρωμένο στις στάθμες των πατωμάτων και της στέγης.

Εικόνα 31 Στον εξωτερικό χώρο του κάστρου

Το μέγεθος, το πλήθος αλλά κυρίως η σχετική καθ' ύψος τοποθέτηση των ανοιγμάτων (πόρτες, παράθυρα) στο ισόγειο και τους υπερκείμενους ορόφους επηρεάζει καθοριστικά τη συμπεριφορά της φέρουσας τοιχοποιίας, τόσο υπό κατακόρυφα, κυρίως όμως υπό οριζόντια (σεισμικά) φορτία.

Κατά κανόνα σε κτίρια που έχουν κατασκευασθεί εμπειρικά ή με μεταγενέστερες επεμβάσεις ή προσθήκες ορόφων καθ' ύψος, παρατηρείται το ιδιαίτερα δυσμενές φαινόμενο της αναντιστοιχίας των ανοιγμάτων καθ' ύψος. Είναι φανερό ότι η αναντιστοιχία αυτή προκαλεί έντονη διατάραξη στη ροή των τάσεων προς τα θεμέλια.

Εικόνα 32 Επεμβάσεις εσωτερικά του τείχους

Η κατηγοριοποίηση των τοιχοποιιών γίνεται συνήθως με βάση το υλικό δόμησης τους. Στις παραδοσιακές κατασκευές συναντούμε λιθοδομές, πλινθοδομές και μικτές τοιχοποιίες. Ο πίσω τοίχος του εξωτερικού τείχους φαίνεται ότι είχε χρησιμεύσει από την αρχή για κτίσματα τα οποία εκτείνονταν κατά μήκος του, στη βόρεια, ανατολική καθώς και τη δυτική πλευρά. Αυτό είναι φανερό από τα παράθυρα καθώς και από τις πολυάριθμες θεμελιώσεις και μεσοτοιχίες, όντας πακτωμένες στο τείχος το οποίο προεκβάλλουν σε ορθές γωνίες.

Εικόνα 33 Στις παραδοσιακές κατασκευές συναντούμε λιθοδομές, πλινθοδομές και μικτές τοιχοποιίες

Το εξωτερικό τοίχος είναι αρκετά ψηλό και ακολουθεί το γνωστό ιταλικό τύπο που απαντάται και στα τείχη του κάστρου της Κορίνθου, (Ακροκορίνθου) δηλαδή τα τείχη είναι κτισμένα κάθετα και μόνο κοντά στα θεμέλια λοξένουν. Λίγα οικοδομικά υλικά έχουν προστεθεί στην κατωφέρεια και των εξωτερικών τειχών και των τειχών του εσωτερικού φρουρίου. Ακόμη στις γωνίες και τις καμπές του εξωτερικού τείχους υπάρχουν κυκλικές, ισοϋψείς προς αυτό παραστάδες με σκοπό την στερέωση των γωνιών.

Οι λίθοι που χρησιμοποιούνται στην δόμηση είναι ς ορυκτοί και προέρχονται από εξόρυξη και περαιτέρω επεξεργασία πετρωμάτων. Από πυριγενή πετρώματα εξορύσσονται λίθοι όπως ο γρανίτης, ο πωρόλιθος κ.α., από στρωσιγενή (υδατογενή) ο ψαμμίτης, οι ασβεστόλιθοι κ.α., και από μεταμορφωσιγενή, το μάρμαρο, ο χαλαζίτης, οι σχιστόλιθοι κ.α. Στην Ελλάδα ο πιο διαδεδομένος λίθος είναι ο ασβεστόλιθος.

Δίπλα στην εξωτερική πύλη στην ανατολική πλευρά της υπάρχει ένα καλοδιατηρημένο δείγμα από κτίριο το οποίο χρονολογείται από τις αρχές του 13^{ου} αιώνα. Οι διαστάσεις του είναι 9 επί 30 μέτρα με τις επαετίδες των αετωμάτων και το μακρύ εσωτερικό τοίχο να στέκονται ακόμα στο αρχικό τους ύψος.

Το τμήμα του περιτειχίσματος που σχηματίζει τον πίσω τοίχο του κτίσματος περιλαμβάνει τρία ψηλά και στενά παράθυρα με τις πλευρές τους να ανοίγουν

σταδιακά προς τα κάτω (υψίκορφα) και με επικλινείς κωνοειδείς κάμαρες από πωρόλιθο. Τα δύο από αυτά έχουν στρογγυλεμένα ανώφλια. Το άλλο σχηματίζει μια οξεία κάμαρα. Σε ένα τέταρτο παράθυρο στο ανατολικό άκρο του κτίσματος αποτελείται από τρεις μεγάλες ορθογώνιες πλάκες, τοποθετημένες η μια δίπλα στην άλλη

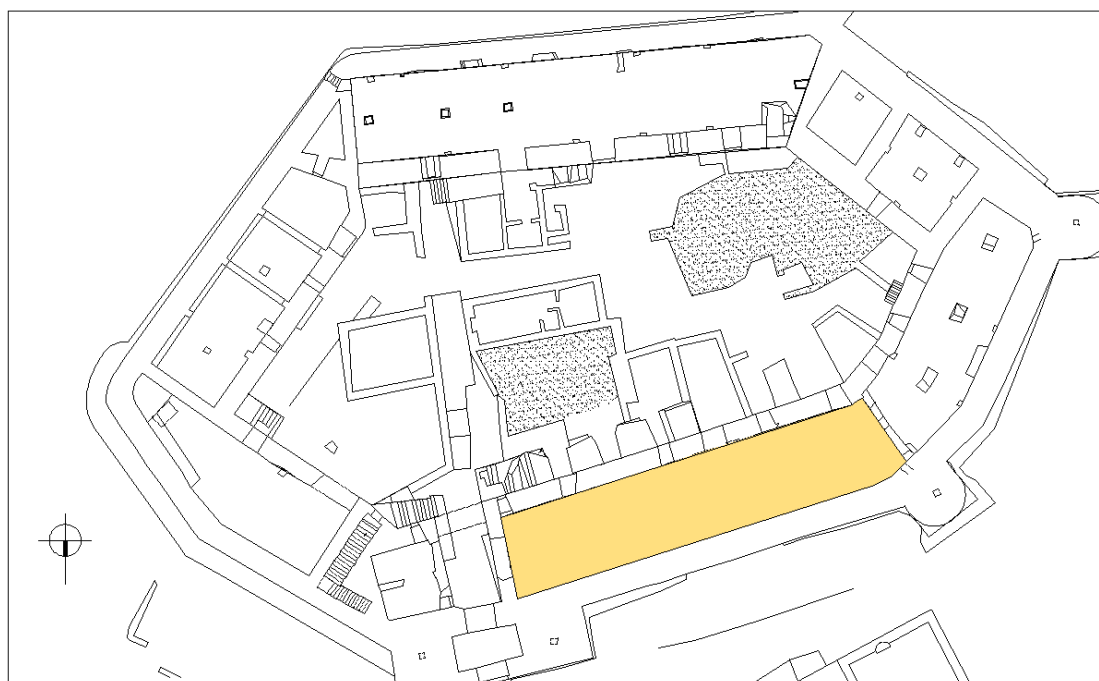

Εικόνα 34 Μικρά ανοίγματα στο τείχος του οχυρού

Το εσωτερικό φρούριο που αποτελούσε και το κύριο κάστρο κατέχει το υψηλότερο σημείο του λόφου και έχει σχήμα ασύμμετρου εξαγώνου. Οι διαστάσεις του εξαγώνου αυτού είναι 85 μέτρα μήκος και 55 μέτρα πλάτος και αποτελείται από ένα δακτύλιο από πελώριες θολωτές αίθουσες χτισμένες γύρω από μια εσωτερική αυλή. Η αυλή αυτή είναι υπαίθρια και χρησίμευε πιθανότατα για ασκήσεις και αγώνες της φρουράς του κάστρου καθώς και για διάφορες συγκεντρώσεις. Οι διαστάσεις του περιβόλου είναι 55 επί 35 μέτρα.

2.4.1 Κτίρια Α1 και Α2

Η είσοδος στο εσωτερικό περίβολο του κάστρου γίνεται από το κτίριο 1, (κίτρινη διαγράμμιση) Το κτίριο βρίσκεται στην βορινή πλευρά του κάστρου και έχει στενόμακρη ανάπτυξη. Γειτνιάζει με το κτίριο 2 που βρίσκεται ανατολικά του. Το κυρίως οικοδόμημα δίπλα στην πύλη βρίσκεται σε σχεδόν ερειπιώδη κατάσταση με ρήγματα να σημειώνουν τη θέση των παραθύρων. Κοντά στη κορυφή του ωστόσο υπάρχουν τρία ορθογώνια ανοίγματα διαστάσεων 15 επί 30 εκατοστών προσαρμοσμένα το καθένα εντός μιας μικρής πολεμίστρας. Η κάθε πολεμίστρα έχει επίπεδο ανώφλι, πλευρές κωνοειδείς που συγκλίνουν προς τα κάτω και εσωτερικά επικλινές κατώφλι, στο εξωτερικό μέρος του τοίχου οι πολεμίστρες περιβάλλονται από τέσσερις λαξευτούς, επικλινείς επιφάνειες παρόλιθους.

Εικόνα 35 Κάτοψη του κάστρου, με κίτρινη γραμμοσκίαση φαίνεται το κτήριο Α1

Δυτικά της εισόδου το τείχος εισχωρεί προς τα μέσα περίπου 4,5 μέτρα. Η γωνία που σχηματίζεται είναι κάθετη. Δυτικότερα της βόρειας πλευράς σχηματίζεται ένας πύργος. Η δυτική του γωνία είναι κατασκευασμένη από τετραγωνισμένα κομμάτια ασβεστόλιθου στη βάση, αλλά όσο προχωράμε προς τα πάνω δημιουργεί μια καμπύλη προς τα μέσα, στην κορυφή, ίσως σε απομίμηση της δυτικής καμπής του τείχους, και της μικρής προεξοχής της ανατολικής πλευράς

Ο χαμηλός δυτικός τοίχος του οικοδομήματος εκτείνεται κατά μήκος της ανατολικής πλευράς του ανοίγματος, το οποίο σχηματίζει την κύρια είσοδο του φρουρίου, έτσι ώστε η νότια γωνία του να διέρχεται από ένα μέρος της πλευράς της κεντρικής πύλης. Από εργασίες ανασκαφών που έγιναν την δεκαετία του 50 απέδειξαν από τις ανευρεθέντες μεσοτοιχίες και τα άλλα κτίσματα από τα αριστερά της πύλης διασωζόμενο διαμέρισμα ότι πρόκειται για δέκα διαμερίσματα στρατώνων που είχαν επισκευαστεί επί Τουρκοκρατίας. Επίσης μερικά

από αυτά θα μπορούσαν αν είχαν χρησιμοποιηθεί ως στάβλοι και αποθήκες για περίοδο πολιορκίας. Επίσης από σκαφικές έρευνες διαμορφώθηκε η γνώμη ότι ποτέ δεν κατοίκησε εκεί μονίμως αστικός πληθυσμός.

Εικόνα 36 Εξωτερικά του κτιρίου πραγματοποιούνται επεμβάσεις ανάπλασης του

Στα δύο κτίρια πραγματοποιούνται εργασίες ανάπλασης τους, οι οποίες θα λαμβάνουν χώρα μέχρι και το 2014. Συγκεκριμένα οι εργασίες που πραγματοποιούνται στον χώρο του κάστρου αφορούν:

- στη στερέωση και αποκατάσταση της αίθουσας Α2,
- την αισθητική αναβάθμιση της αίθουσας Α1
- καθώς και τη λειτουργική σύνδεση αυτών

Εικόνα 37 Εσωτερικά του κάστρου, η όψη του κτιρίου 1

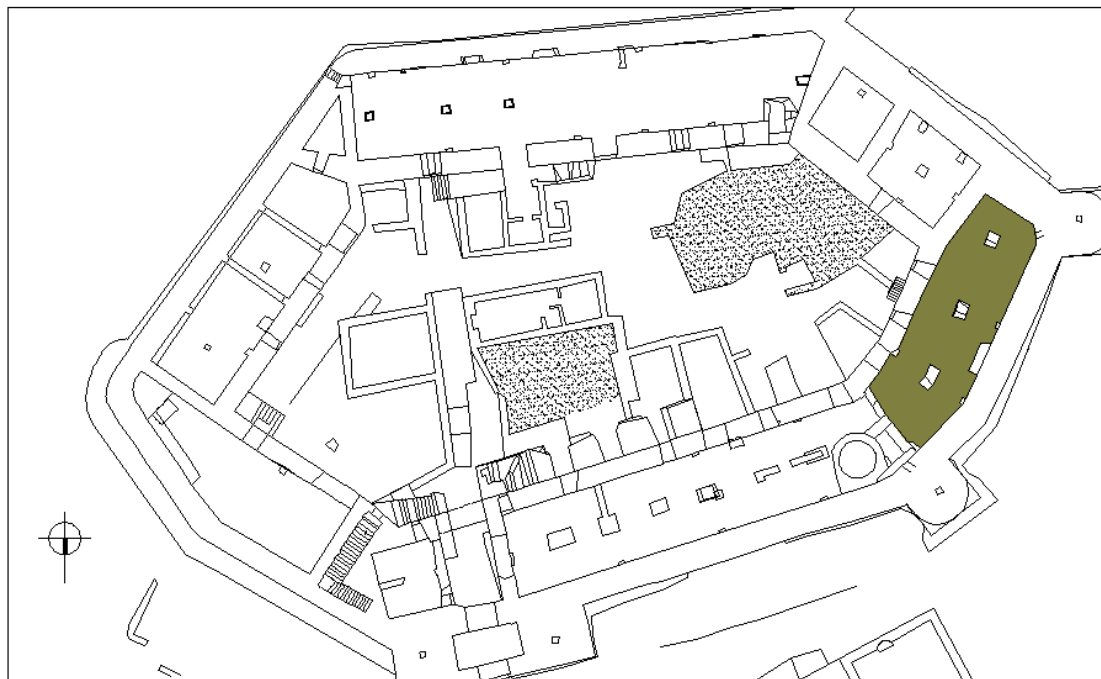
Συγκεκριμένα οι εργασίες αναλύονται ως ακολούθως:

- A. Προστασία και ανάδειξη μνημείων
- B. Έρευνα-Τεκμηρίωση-Πληροφόρηση

Σχετικά με την προστασία και την ανάδειξη του μνημείου υλοποιούνται οι εξής εργασίες

Αίθουσα Α1

- Δημιουργία διαδρομής θέασης
- Φωτισμός ανάδειξης

Εικόνα 38 Κάτοψη του κάστρου, με κίτρινη γραμμοσκίαση φαίνεται το κτήριο Α2

Αίθουσα Α2

- Συμπλήρωση - ανάκτηση οικοδομικών στοιχείων τμηματικά
- Επισκευή τοπικά φθαρμένης κατακόρυφης τοιχοποιίας και των κονιαμάτων αρμολόγησης-Συμπληρώσεις
- Επισκευή τοπικά ρηγματώσεων με τις μεθόδους των ενέσεων και των λιθοσυρραφών
- Συμπλήρωση κατεστραμμένου και ελλείποντος τμήματος στην θολωτή οροφή
- Επισκευή επικάλυψης οροφής

Εικόνα 39 Εργασίες αναστήλωσης στο κτίριο A2

Εικόνα 40 Εργασίες αναστήλωσης στο κτίριο A1

Για την εκτέλεση των εργασιών, την προμήθεια των αναγκαίων υλικών και κάθε άλλη ενέργεια, στο πλαίσιο της αυτεπιστασίας μέχρι ολοκλήρωσης του υποέργου, εγκρίθηκε συνολική δαπάνη ποσού 365.930ευρώ από το πρόγραμμα δημοσίων επενδύσεων. Ηεκτέλεση του έργου έχει έναρξη στις 28.02.2013 και λήξη στις 31.07.2014.

Εικόνα 41 Εργασίες αναστήλωσης εξωτερικά του κάστρου

Σχετικά με τον τομέα έρευνας – τεκμηρίωσης – πληροφόρησης υλοποιούνται παράλληλα οι εξής εργασίες

Αίθουσα Α1 και Α2

- Εκπόνηση στατικής μελέτης διαδρομής θέασης
- Εκπόνηση μελέτης φωτισμού ανάδειξης

Αίθουσα Α2

- Τοποθέτηση ενημερωτικής πινακίδας για ενημέρωση των επισκεπτών και ιδίως των ΑμεΑ
- Δημιουργία ενημερωτικού βίντεο, που θα προστεθεί στην υποδομή που δημιουργήθηκε στην αίθουσα Α1
- Δημιουργία ενημερωτικού φυλλαδίου καθώς και φυλλαδίου σε γραφή Braille
- Εξοπλισμός τεκμηρίωσης
- Οργάνωση εργοταξίου
- Επίβλεψη εργασιών

Εικόνα 42 Εσωτερικά του μουσειακού χώρου

2.4.1 Κτίριο A3 και A4

Όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως το κάστρο του Χλεμούτσι λειτουργούσε ως μια οχυρωμένη κατοικία παλάτι. Το κτίριο A3 βρίσκεται στην νότια πλευρά του οχυρώματος Αναπτύσσεται σε δύο επίπεδα και η οροφή του είναι τοξοειδής.

Εικόνα 43 Κάτοψη του κάστρου, με κόκκινη γραμμοσκίαση φαίνεται το κτήριο A3

Το σύστημα των θολωτών αιθουσών του κάστρου που περιβάλλουν την εσωτερική αυλή είναι από τα πλέον εντυπωσιακά μέρη του Κάστρου. Τις θολωτές αυτές στοές σχηματίζουν δύο τείχη, το εξωτερικό το οποίο και αποτελεί το εξωτερικό τείχος του κυρίως φρουρίου και έχει πάχος δύο μέτρων και το εσωτερικό το οποίο είναι 1 ½ μέτρα παχύ. Η απόσταση μεταξύ των δύο τειχών φτάνει τα πέντε μέτρα, στη βάση τους, ενώ το ύψος των στοών είναι περίπου επτά μέτρα.

Αν και το αρχικό σύστημα των δαπέδων έχει καταστραφεί, εκτός από ένα μικρό τμήμα, από το οποίο υπάρχουν ίχνη στους πλαϊνούς τείχους και δείχνουν ότι πρέπει να υπήρχε χαμηλότερο πάτωμα και ανώτερη υψηλή αίθουσα.

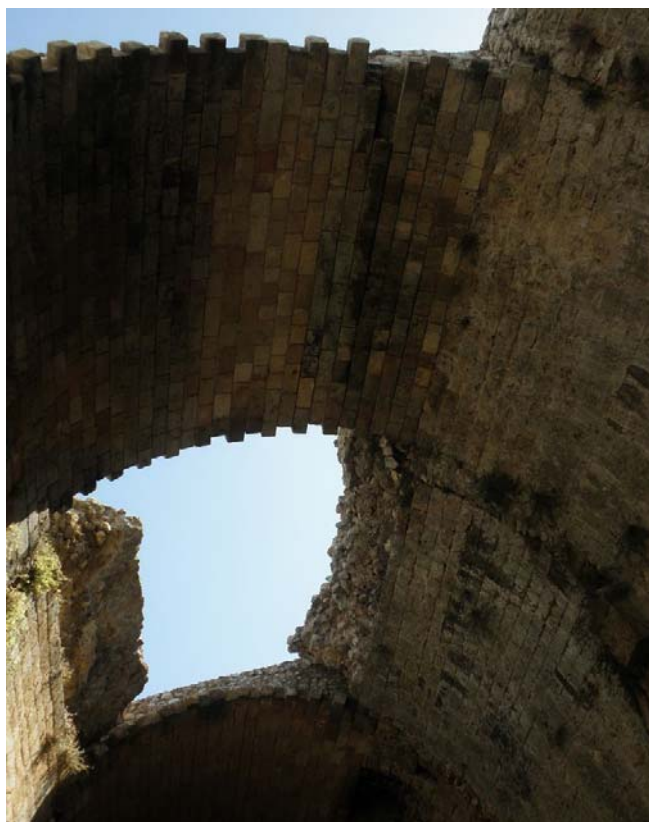

Εικόνα 44 Οι τοίχοι των στοών είναι δομημένοι από τραχείς αλλά καλοαρμολογημένους ασβεστόλιθους όπως και οι εξωτερικοί τοίχοι, είναι δε συγκολλημένοι σφιχτά και στέρεα με αμμοκονία

Οι στοές είναι καλυμμένες με κυλινδρικούς θόλους από άψογα τετραγωνισμένους πωρόλιθους. Οι θόλοι αυτοί έχουν δυτική προέλευση, αν και στη Δυτική Ευρώπη οι εκκλησίες και τα μοναστικά οικήματα του 12^{ου} αιώνα είναι χτισμένα με στρογγυλούς ή οξυκόρυφους θόλους. Εδώ οι θόλοι είναι ωοειδείς, προφανώς μια τοπική ερμηνεία.

Το σχήμα του εξαγώνου του εσωτερικού φρουρίου επιβάλλει την ανάγκη του συνεχώς μειούμενου πλάτους στο τέρμα αρκετών στοών, όπου οι πήλινοι τοίχοι συγκλίνουν σταδιακά. Αντίστοιχα οι θόλοι μικραίνουν σταδιακά σε ένα στρογγυλεμένο σημείο. Οι τοίχοι των στοών είναι δομημένοι από τραχείς αλλά

καλοαρμολογημένους ασβεστόλιθους όπως και οι εξωτερικοί τοίχοι, είναι δε συγκολλημένοι σφιχτά και στέρα με αμμοκονία.

Οι θολωτοί χώροι που στέγαζαν το παρεκκλήσι και την μεγάλη αίθουσα υποδοχής, διατηρούνται χωρίς αναστηλωτικές επεμβάσεις και προσφέρουν με το μέγεθός τους, ένα εντυπωσιακό παράδειγμα σταυροφορικής αρχιτεκτονικής.

Οι θόλοι υποστηρίζονταν εσωτερικά με ενισχυτικά εγκάρσια τόξα σε διαστήματα έξι με εννέα μέτρων.

Οι στοές φωτίζονται από πολυάριθμα παράθυρα μιας ιδιαίτερης και σχεδόν ομοιόμορφης κατασκευής. Οι λίθοι των τόξων είναι από πωρόλιθο και συγκεκριμένα ψαμμίτη και κογχυλιάτου, μεταφερόμενοι από μακρινές περιοχές

Εικόνα 45 Η μορφή των τόξων βασίζεται στο πλήρες ημικυκλικό σχήμα σε συνήθεις εφαρμογές, όπου η κατασκευή είναι περιορισμένη από τους τοίχους.

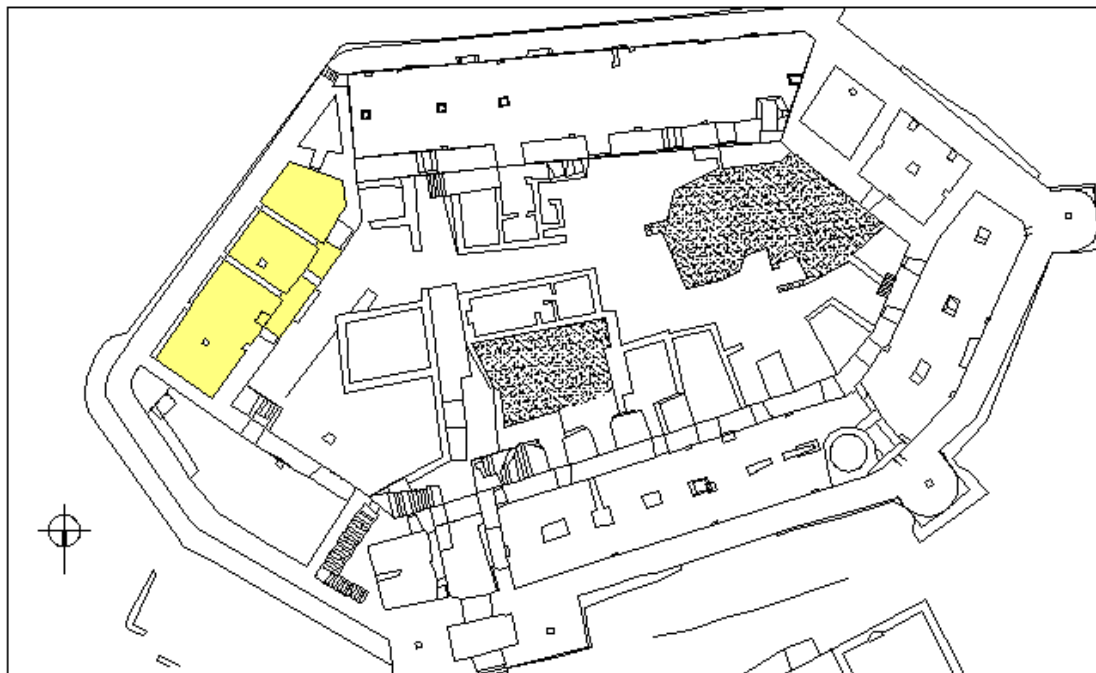
Το εντυπωσιακό εξάγωνο κτίριο ενισχύεται με πύργους στις γωνίες του με στρογγυλούς πύργους. Η οχυρή πύλη οδηγεί στο εσωτερικό που περιμετρικά της αναπτύσσονται πέντε μεγάλες αίθουσες διώροφες και θολοσκέπαστες. Κατά διαστήματα οξυκόρυφα τόξα στηρίζουν τους εντυπωσιακούς θόλους ενώ συμμετρικά ανοίγματα βλέπουν στην εσωτερική αυλή.

Εικόνα 46 Οροφές αιθουσών Εσωτερικού Περιβόλου

Ο τύπος του κάστρου των Δυτικών μεταφέρθηκε στην Ελλάδα και στην Ανατολή από τους Σταυροφόρους. Οι Φράγκοι βαρόνοι έχτιζαν κάστρα, τα οποία χρησιμοποιούσαν ως κατοικίες και ως μέσο προστασίας της κυριαρχίας τους.

Το αρχαίο τείχος είναι δομημένο κατά το ισοδομικό σύστημα. Οι δουλεμένοι λίθινοι δόμοι ταιριάζουν μεταξύ τους και ενώνονται με την χρήση κονιάματος. Συγκροτούν έτσι με καλαίσθητη και εξαιρετικά στερεή κατασκευή. Στο εσωτερικό της αυλής ακριβώς στο ανατολικό σημείο της εισόδου μια σκάλα ανεβαίνει ανάμεσα στη νότια και την νοτιοδυτική αίθουσα στην οροφή του κάστρου υπεράνω των θόλων

Εικόνα 47 Κάτοψη του κάστρου, με κίτρινη γραμμοσκίαση φαίνεται το κτήριο A4

Εικόνα 48 Στον εσωτερικό περίβολο του κάστρου

Εικόνα 49 Ο νότιος τείχος εσωτερικά του κάστρου

Κατά τη βυζαντινή περίοδο τα κάστρα προορίζονταν για καθαρά αμυντικούς σκοπούς. Μέσα σ' αυτά υπήρχαν οικήματα για τους άνδρες της φρουράς, δεξαμενές νερού, αποθήκες, κατοικίες για το στρατηγό και τους αξιωματικούς και μερικές φορές μικροί οικισμοί.

Για την ασφάλεια του κάστρου ιδιαίτερη σημασία είχαν οι ψηλοί πύργοι, που μερικές φορές έφταναν τα 30 μ., οι αλληπάλληλες σειρές των τειχών, η οχυρή είσοδος, που περιστοιχιζόταν από δύο πύργους και έκλεινε με ισχυρότατα θυρόφυλλα.

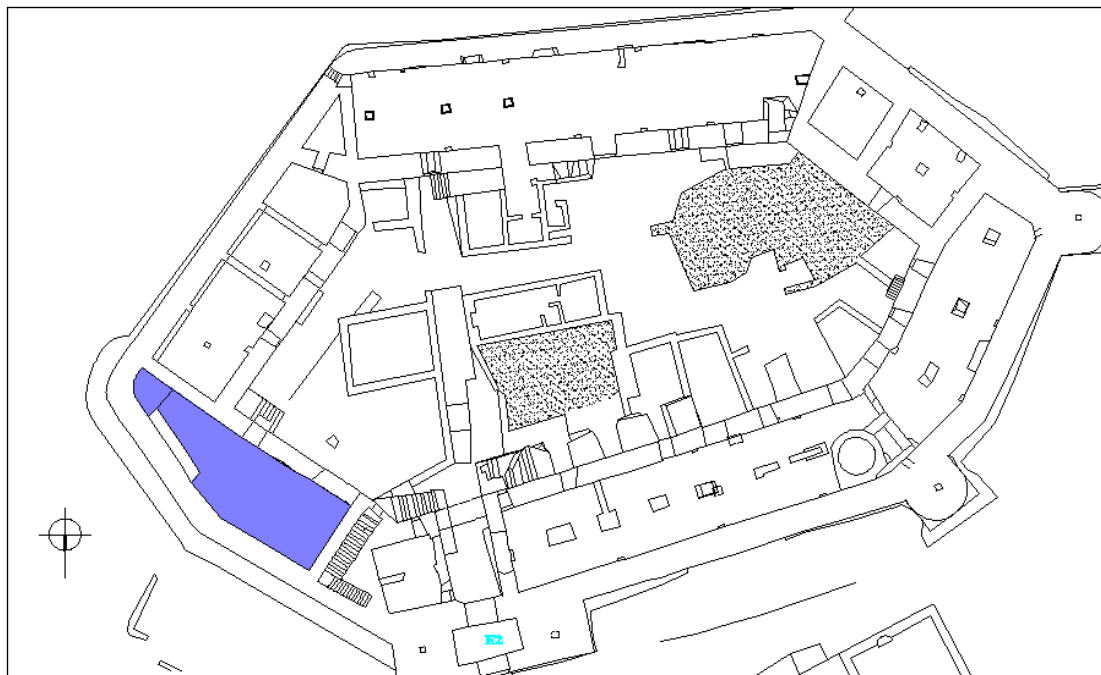
Εικόνα 50 Σημεία όπου έχουν γίνει επεμβάσεις
αισθητικού χαρακτήρα

Από τα τείχη του κάστρου του ο αφέντης του μπορούσε ανα ελέγχει μια τεράστια περιοχή από την πεδιάδα της Ηλείας έως το Ιόνιο πέλαγος. Το φρούριο έχει πολυγωνική μορφή ενώ οι καμπές του τείχους ενισχύονται με πύργους και χωρίζεται σε έξω και μέσα κάστρο (που είναι και το σημαντικότερο)

Εκτός από τους πύργους των κάστρων υπήρχαν και άλλοι μεμονωμένοι επανδρωμένοι πύργοι που ήταν κτισμένοι σε στρατηγικές τοποθεσίες. Οι πύργοι αυτοί χρησιμοποιούνταν για την επέκταση της στρατηγικής περιμέτρου των μεγάλων φρουρίων, βοηθούσαν τον αμυνόμενο να αποκτήσει πλεονεκτήματα ισχύος πυρός και εμπόδιζαν τον εχθρό στην αποτελεσματική χρησιμοποίηση των δικών του μέσων, επίσης εξανάγκαζαν τον εχθρό να εγκαταλείψει ευνοϊκές γι αυτόν οδούς προσπέλασης και τον εξανάγκαζαν να μετακινηθεί από λιγότερο ευνοϊκές θέσεις. Στα μεσαιωνικά κάστρα ο ακρόπυργος αποτελούσε το επίκεντρο της αμυντικής οργάνωσης και ήταν το τελευταίο καταφύγιο των υπερασπιστών όταν εισέβαλαν οι πολιορκητές. Τα υπερμεγέθη αυτά μεσαιωνικά κάστρα ήταν τα ισχυρότερα αμυντικά έργα όλων των εποχών και ο πολεμικός πύργος ήταν το σπουδαιότερο συστατικό αμυντικής τεχνικής μέχρι και της ανακάλυψης της μεταλλικής σφαίρας πυροβόλου τον 16ο αιώνα.

2.4.1 Κτίριο A5

Στην βορειοδυτική πλευρά του κάστρου βρίσκεται το κτίριο A5. Το κτίριο αναπτύσσεται σε δύο επίπεδα. Σύμφωνα με τις ιστορικές αναφορές στο κάστρο υπήρχαν αρκετά τζάκια που έκαναν την ζωή στο κάστρο πιο ευχάριστη.

Εικόνα 51 Κάτοψη του κάστρου, με μπλέ γραμμοσκίαση φαίνεται το κτήριο A5

Δυτικά της κεντρικής πύλης βρίσκουμε τα απομεινάρια και άλλων διαμερισμάτων. Υπάρχουν οι χαρακτηριστικές εστίες που συναντήσαμε προηγουμένως καθώς και οι θεμελιώσεις. Υπάρχουν επίσης και αρκετά παράθυρα. Μερικά από αυτά τα παράθυρα έχουν επικλινείς κάμαρες και παραστάδες που ανοίγουν σταδιακά προς τα κάτω.

Περίπου 60 μέτρα δυτικά της εξωτερικής πύλης βρίσκεται ένας κυκλικός πύργος με διάμετρο γύρω στα 6 μέτρα ο οποίος έχει μια προεξοχή γύρω από την μέση του. Το χαμηλότερο του τμήμα είναι κτισμένο με μια ελαφριά κλίση προς τα έξω. Οι τοίχοι του δεν είναι πακτωμένοι στο εξωτερικό τείχος και θεωρείται Τούρκικη προσθήκη, μετά την εισαγωγή των πυροβόλων όπλων στην πολεμική τακτική.

Εικόνα 52 Ο περίβολος του εσωτερικού κάστρου

Εικόνα 53 Εξωτερικά του κτιρίου Α5

Το εξωτερικό τείχος υποστηρίζει ένα στενό εξωτερικό περιδρόμο, ένα δρομάκι δηλαδή πάνω στο τείχος από το οποίο μπορούσε κανείς να περιέλθει ολόκληρο το

τείχος (chemine de ronde). Αυτό το chemine de ronde οριοθετείται από ένα μικρό εσωτερικό χείλος και μια εξωτερική υπερύψωση του τείχους περίπου 1 ½ μέτρο, η οποία κατά το μεγαλύτερο μέρος της έχει καταστραφεί.

Η υπερύψωση αυτή είναι τούρκικη κατασκευασμένη από τετράγωνες εναλλασσόμενες επάλξεις με απότομους λογχοειδείς λίθους κορυφής και με κεκλιμένα κατώφλια κατασκευασμένες από μεγάλη ποσότητα σπασμένων κεραμιδιών.

Εικόνα 54 Η είσοδος προς το κτίριο A5

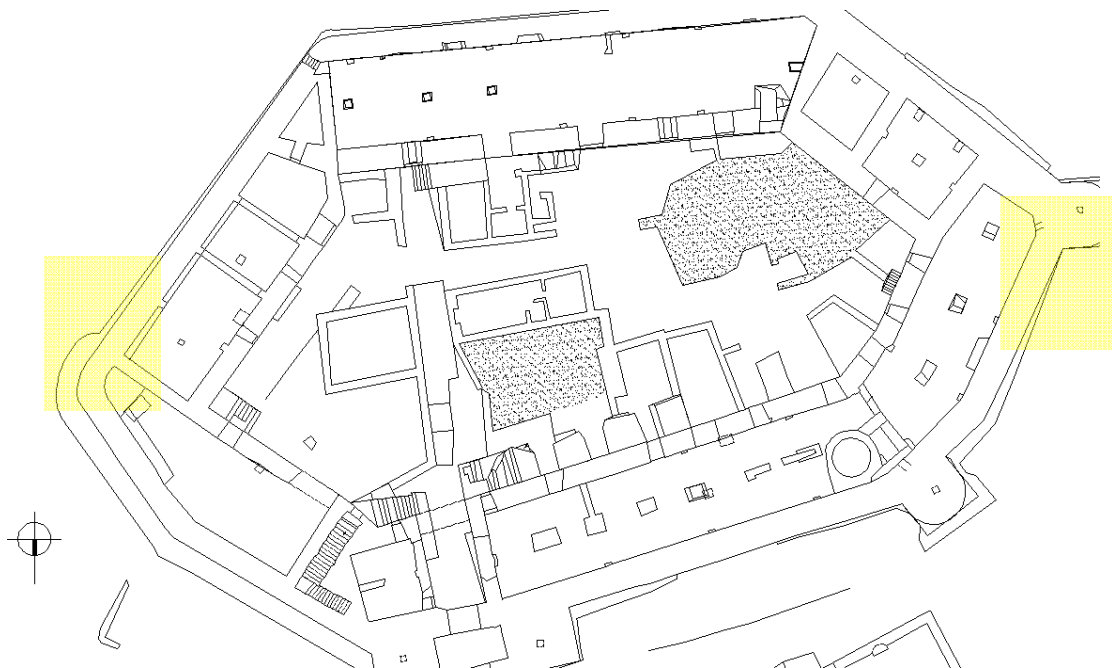
Σύμφωνα με τα πορίσματα των ερευνών τα διαμερίσματα της ανατολικής πλευράς αποτελούσαν τα καταλύματα του πρίγκιπα ή του φρούραρχου του κάστρου. Στη ανατολική πλευρά ήταν η αίθουσα υποδοχής που επικοινωνούσε με το παρεκκλήσι.

Εκτός από την κύρια είσοδο του εσωτερικού φρουρίου που περιγράψαμε υπάρχει στην βορειοδυτική γωνία του κάστρου σε ύψος τριών μέτρων μια πυλίδα στο εξωτερικό τείχος στην οποία ανεβαίνει κανείς μέσω μιας λίθινης εσωτερικής σκάλας. Η χρησιμότητα της πυλίδας αυτής παραμένει άγνωστη. Μια υπόθεση που μπορεί να γίνει σχετικά με την ύπαρξη της είναι ότι μπορεί να χρησίμευε σαν πίσω πόρτα από

όπου ένα ή περισσότεροι αγγελιοφόροι θα μπορούσαν να διαφύγουν σε περίπτωση πολιορκίας. Επίσης δύο μέτρα πάνω από τα θεμέλια και ισόγειων του εδάφους στο ανατολικό σημείο του κάστρου υπάρχει άλλη μια παρόμοιο πυλίδα

Εικόνα 55 Είσοδος πυλίδας δυτικού τείχους

Εικόνα 56 Θέση δευτερευουσών εισόδων στο δυτικό και ανατολικό τείχος

Εικόνα 57 Η νότια πλευρά του εξωτερικού τοίχου

Εικόνα 58 Η συνέχεια της νότιας πλευράς του εξωτερικού τοίχου

Εικόνα 59 Τα εξωτερικά τείχη του κάστρου φτάνουν μέχρι και τα 12 μέτρα ύψος

Εικόνα 60 Η θέα προς το Ιόνιο πέλαγος. Το κάστρο βρίσκεται σε ύψος 250 μέτρων και 2,5 χλμ. από τη θάλασσα

Εικόνα 61 Οι πυργίσκοι του κάστρου, ανατολικά από την κεντρική είσοδο

Εικόνα 62 Η δευτερεύουσα είσοδος του κάστρου στην ανατολική πλευρά του

3. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ ΜΝΗΜΕΙΟΥ

Εισαγωγή

Η εμπειρία έχει δείξει ότι η μουσειακή χρήση ενός μνημείου, όσο κι αν μοιάζει γοητευτική, δεν είναι πάντα ούτε αυτονόητη ούτε και επιτυχής. Το μνημείο θέτει περιορισμούς ως προς τις νέες κατασκευές και τις μουσειακές εγκαταστάσεις που είναι απαραίτητες στις σύγχρονες εκθέσεις. Τα προβλήματα μεγεθύνονται όταν πρόκειται για ένα σημαντικό μεσαιωνικό μνημείο, όπως το Χλεμούτσι, όπου ενυπάρχει ο κίνδυνος της υποβάθμισής του σε απλό κέλυφος της νέας χρήσης.

Παράλληλα είναι ιδιαίτερος ενδιαφέρον να εξεταστεί τί είναι αυτό που προσελκύει το κοινό στα υλικά κατάλοιπα του παρελθόντος. Διότι το ενδιαφέρον του κοινού είναι αυτό που θέτει τις βάσεις για την ανάπτυξη της συντήρησης της προβιομηχανικής κληρονομιάς και σε αυτό απευθύνεται τελικά.

3.1 Διαχείριση Αρχαιολογικού Χώρου

Ο όρος διαχείριση αρχαιολογικών χώρων αναπτύχθηκε στην Ελλάδα τα τελευταία τριάντα χρόνια και αρχικά συνδέθηκε με την αναστήλωση και τα μεγάλα αναστηλωτικά προγράμματα στον αρχαιολογικό χώρο της Ακρόπολης καθώς και εκείνα του Ταμείου Διαχείρισης Πιστώσεων για την Εκτέλεση Αρχαιολογικών Έργων του Υπουργείου Πολιτισμού και Τουρισμού.

Στη σημερινή εποχή, ο βασικός λόγος δημιουργίας και η προϋπόθεση ύπαρξης των κοινωνικών οργανώσεων, επιχειρήσεων, νοσοκομείων, σχολείων, κομμμάτων, πολιτιστικών οργανισμών είναι η αποτελεσματική αξιοποίηση των διαθέσιμων πόρων για την επίτευξη στόχων που αφορούν ανθρώπινες ανάγκες. Η αποτελεσματική αξιοποίηση των υλικών και άυλων πόρων δεν είναι δυνατόν να επιτευχθεί χωρίς την άσκηση αποτελεσματικής οργάνωσης και διοίκησης ή μάνατζμεντ, όπως έχει πλέον καθιερωθεί ο όρος και στην Ελλάδα.

Το μάνατζμεντ συνίσταται στις λειτουργίες του Προγραμματισμού (Planning), Οργάνωσης (Organizing), της Διοίκησης ή Διεύθυνσης των ανθρώπων (Leading) και

του Ελέγχου (Controlling). Η άσκηση αυτών των λειτουργιών είναι απαραίτητη για την επίτευξη στόχων μέσω της αποτελεσματικής αξιοποίησης των διαθέσιμων πόρων. Με τη χρήση μεθόδων και εργαλείων από το χώρο του σύγχρονου μανάτζμεντ των επιχειρήσεων, μία διεπιστημονική ομάδα έχει τη δυνατότητα να καταρτίσει ένα ολοκληρωμένο «Σχέδιο Διαχείρισης» (management plan), για τον κάθε αρχαιολογικό χώρο ξεχωριστά και στη συνέχεια να προβεί στη σταδιακή εφαρμογή του. Πολύ συνοπτικά και σχεδόν σχηματικά το σχέδιο διαχείρισης οργανώνεται στους παρακάτω άξονες:

- Κατανόηση του Αρχαιολογικού Χώρου
- Αξιολόγηση του Αρχαιολογικού Χώρου
- Διατύπωση ενός Στρατηγικού Σχεδίου

Η έλξη του κοινού θα είναι ζωτικής σημασίας, δεδομένου της κερδοφορίας που μπορεί να προσφέρει, γεγονός που προκαλεί το ενδιαφέρον των κρατικών και τοπικών αρχών, καθώς και επιχειρήσεων. Με τον τρόπο αυτό θα διευκολυνθεί η ανεύρεση οικονομικών πόρων, ένα από τα πιο σημαντικά προβλήματα της διατήρησης της βιομηχανικής κληρονομιάς, λόγω του πολύ υψηλού της κόστους.

Το κάστρο στη ευρύτερη περιοχή του Κυλλήνης αποτελεί ορόσημο για την κοινότητα. Πέρα από το ενδιαφέρον που παρουσιάζουν ως μνημεία της τεχνικής και κληρονομιάς για τους ιστορικούς και τους μελετητές λόγω της τεχνικής τους αξίας, έχουν και συναισθηματική αξία για το κοινό και την τοπική κοινωνία.

Το ερώτημα είναι ποια είναι η κινητήρια δύναμη που ωθεί τον επισκέπτη στην ενασχόληση με το παρελθόν και με ποιο τρόπο ο συντηρημένος ιστορικός χώρος μπορεί να ικανοποιήσει τα κίνητρα αυτά.

3.1.1 Κατανόηση του Αρχαιολογικού Χώρου

Η αρχαιολογική τεκμηρίωση του ιστορικού χώρου του Χλεμουτσίου, θα πρέπει να περιλαμβάνει

- τα ιστορικά και αρχαιολογικά δεδομένα
- το ιστορικό των ανασκαφών

- το ιστορικό των επεμβάσεων συντήρησης και αναστήλωσης
- τις μνημειακές αξίες
- τη συσχέτιση με αρχαιολογικούς χώρους και μνημεία της περιοχής
- καθώς και την παρουσίαση της σημερινής κατάστασης του χώρου

Τη παρούσα χρονική περίοδο οι εργασίες αυτές εντός του κάστρου είναι σε εξέλιξη στα πλαίσια κατασκευής του μουσείου...

Από τον έλεγχο των εργασιών προέκυψε πως πληρούνται οι βασικές αρχές αρχαιολογικής τεκμηρίωσης από την αρχαιολογική ομάδα που είναι υπεύθυνη για την εξέλιξη του έργου

3.1.2 Αξιολόγηση Αρχαιολογικού Χώρου – Ανάλυση Swot

Σε δεύτερο στάδιο υλοποιείται η αξιολόγηση του αρχαιολογικού χώρου. Το στάδιο περιλαμβάνει την αξιολόγηση των δεδομένων και την καταγραφή των ισχυρών και των αδύνατων σημείων. Η αξιολόγηση γίνεται με τη βοήθεια ενός εργαλείου από το μανάτζμεντ των επιχειρήσεων, που ονομάζεται ανάλυση SWOT, καταγράφονται και αξιολογούνται οι δυνατότητες που έχει ο αρχαιολογικός χώρος και αναζητούνται οι νέες ευκαιρίες και προοπτικές που μπορεί να αναπτύξει μέσα στο σύγχρονο κοινωνικό, πολιτιστικό και οικονομικό περιβάλλον.

Με τον τρόπο αυτό αποκτάται πληροφορία και γνώση, μειώνεται το ρίσκο κατά τη διαδικασία λήψης πρωτοβουλιών και δύνανται να μετατραπούν τυχόν απειλές σε ευκαιρίες μέσω μελετημένων και στρατηγικού τύπου αποφάσεων. Πιο συγκεκριμένα, με την ανάλυση SWOT μελετώνται τα δυνατά (Strengths) και αδύνατα (Weaknesses) σημεία μίας επιχείρησης, οργανισμού ή και περιοχής, καθώς και οι ευκαιρίες (Opportunities) και οι απειλές (Threats) που εμφανίζονται. Τα δυνατά και αδύνατα σημεία αφορούν το εσωτερικό περιβάλλον της χωρικής οντότητας, καθώς προκύπτουν από τους πόρους που αυτή διαθέτει.

Στα δυνατά σημεία συγκαταλέγονται η καλή γεωγραφική θέση του μνημείου, η μοναδικότητα του ως φραγτικό κάστρο στην ευρύτερη περιοχή, η πληθώρα περιοχών ιδιαίτερου φυσικού κάλλους, κ.λπ. Αδύνατα σημεία αντίστοιχα αποτελούν η έλλειψη υποδομών, η παλαιότητα των υλικών κατασκευής, κ.λπ.

Αντιθέτως, οι ευκαιρίες και οι απειλές αντανακλούν μεταβλητές του εξωτερικού περιβάλλοντος της χωρικής οντότητας, τις οποίες η μονάδα θα πρέπει να εντοπίσει, να προσαρμοστεί σε αυτές ή ακόμα και να τις προσαρμόσει, όπου κάτι τέτοιο είναι εφικτό. Στις ευκαιρίες μπορούν να περιληφθούν η ανάπτυξη καινοτομιών, η αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών, η διαφοροποίηση και ο εμπλουτισμός του τουριστικού προϊόντος κ.λπ. Τέλος, απειλές δύνανται να αποτελέσουν ένα έντονα ανταγωνιστικό οικονομικό περιβάλλον, η μείωση των οικονομικών ενισχύσεων από την Ευρωπαϊκή Ένωση, η αυξητική τάση της ανεργίας, κ.λπ.

Η ανάλυση SWOT επιδιώκει τη μείωση της αβεβαιότητας ως προς την εφαρμογή μιας συγκεκριμένης αναπτυξιακής πολιτικής, δράσης ή προγράμματος σε μια γεωγραφική ενότητα με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και συμβάλλει στον εντοπισμό κυρίαρχων και κρίσιμων προσδιοριστικών παραγόντων - εσωτερικών και εξωτερικών – που επηρεάζουν την επιτυχία της αναπτυξιακής πολιτικής.

Συνοπτικά και σχηματικά η ανάλυση SWOT απεικονίζεται ως εξής:

Πίνακας 1 Στοιχεία της Ανάλυσης SWOT

<p>Strength: δύναμη = πόροι ή ικανότητες ενός οργανισμού που μπορεί να χρησιμοποιήσει αποτελεσματικά ώστε να επιτύχει τους στόχους του.</p>	<p>Weakness: αδυναμία = περιορισμοί, ελαττώματα ή απώλειες στην οργάνωση, που εμποδίζουν τον οργανισμό στην επίτευξη των στόχων του.</p>
<p>Opportunity: ευκαιρία = οποιαδήποτε ευνοϊκή κατάσταση, αλλαγή, ή συγκυρία στο εξωτερικό περιβάλλον που μπορεί να ωφελήσει τον οργανισμό.</p>	<p>Threat: κίνδυνος = οποιαδήποτε δυσμενής κατάσταση στο περιβάλλον του οργανισμού, που μπορεί να αποβεί καταστροφική στην επίτευξη της στρατηγικής του ή στην επιβίωσή του.</p>

3.1.2.1 Δυνατά Σημεία (S)

Τα δυνατά σημεία που συγκεντρώνει το Κάστρο του Χλεμούτσι ως μνημείο καταγράφονται ως εξής :

- Αξιόλογο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον που μπορεί να στηρίξει τουριστική ανάπτυξη και εναλλακτικό τουρισμό
- Συμβολή των κατοίκων στην προστασία και ανάδειξη του περιβάλλοντος εάν ευαισθητοποιηθούν
- Ύπαρξη αξιόλογου οικιστικού δικτύου στους ορεινούς οικισμούς
- Ύπαρξη σημαντικών πολιτιστικών μνημείων και πλούσιας ιστορικής παράδοσης στην ευρύτερη περιοχή
- Ύπαρξη μόνιμων με αναγνωρισιμότητα πολιτιστικών εκδηλώσεων
- Ύπαρξη φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος και η γειτνίαση με σημαντικούς τουριστικούς προορισμούς, που μπορεί να δημιουργήσει τουριστική ανάπτυξη
- Η ύπαρξη αξιόλογων τοπικών προϊόντων ποιότητας (επώνυμων, βιολογικών, παραδοσιακών κλπ)
- Η ύπαρξη του τουριστικού πόλου της Κυλλήνης
- Δυνατότητα αξιοποίησης σύγχρονου Η/Μ εξοπλισμού
- Δυνατότητα εφαρμογής Προγραμμάτων Ηλεκτρονικής διακυβέρνησης
- Εμπειρία και τεχνογνωσία προσωπικού
- Ανέγερση νέου μουσείου εντός του κάστρου που θα χρησιμοποιηθεί προσεχώς
- Δυνατότητα συστηματικής κοστολόγησης όλων των δραστηριοτήτων

3.1.2.2 Αδύνατα Σημεία (W)

Τα αδύνατα σημεία που συγκεντρώνει το Κάστρο του Χλεμούτσι ως μνημείο καταγράφονται ως εξής :

- Μη ικανοποιητική σχέση εσόδων/δαπανών
- Μη ικανοποιητικός αριθμός προσωπικού για την κάλυψη των θέσεων που απαιτούνται
- Έλλειμμα στον τομέα διαχείρισης απορριμμάτων
- Έλλειψη ελεύθερων σκιασμένων χώρων ανάπαυσης των επισκεπτών
- και κοινόχρηστων χώρων σε οικισμούς
- Προβλήματα κατολισθήσεων σε οικισμούς και ανάγκη μεταφοράς
- Προβλήματα σε οδικό δίκτυο, επαρχιακό αλλά και ενδοδημοτικό και αγροτικό
- Χαμηλό επίπεδο περιβαλλοντικής συνείδησης των κατοίκων
- Ανυπαρξία διαχείρισης υδάτινων πόρων
- Έλλειψη ολοκληρωμένου Προγράμματος προβολής-ανάδειξης προστασίας πολιτιστικών μνημείων περιοχής
- Χαμηλό επίπεδο τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής
- Έλλειψη τουριστικών υποδομών στην Κυλλήνη
- Χαμηλό Επίπεδο Υπηρεσιών στον Τουρισμό στην ευρύτερη περιοχή
- Ελλείψεις στην οργάνωση μηχανισμού ελέγχου περιβαλλοντικών παραμέτρων και καθαρισμού- επιτήρησης κοινόχρηστων χώρων από απορρίματα
- Χαμηλό επίπεδο πρόληψης - επιτήρησης δασών από πυρκαγιές
- Αδυναμίες στις διαδικασίες Προγραμματισμού
- Ανάγκη καλύτερης οργάνωσης των διαδικασιών διαβούλευσης με τους πολίτες(ενημέρωση πολιτών, καταγραφή προτάσεων, αξιολόγηση αναγκών, διαχείριση παραπόνων)

- Ανάγκη ενίσχυσης εθελοντισμού
- Ανάγκη αναβάθμισης των γνώσεων και της ενημέρωσης του ανθρώπινου δυναμικού
- Ανάγκη υποκίνησης προσωπικού
- Ανάγκη ανάπτυξης νέων υπηρεσιών υποστήριξης σε θέματα πληροφορικής και τεκμηρίωσης

3.1.2.3 Απειλές (T)

Οι απειλές που υπάρχουν για το Κάστρο του Χλεμούτσι ως μνημείο είναι οι εξής:

- Η δυσμενής οικονομική συγκυρία μπορεί να λειτουργήσει ανασταλτικά στην υλοποίηση των έργων προστασίας-διαχείρισης του περιβάλλοντος ή να υποβαθμίσει την περιβαλλοντική διάσταση στην υλοποίηση των έργων
- Η ρύπανση μπορεί να υπονομεύσει την ανάπτυξη του τουρισμού και της επισκεψιμότητας του μνημείου
- Η δυσμενής οικονομική συγκυρία μπορεί να αναστείλει την υλοποίηση των απαραίτητων έργων
- Η οικονομική συγκυρία περιορίζει τη δυνατότητα καλύτερης στελέχωσης και οργάνωσης του μνημείου και του μουσείου
- Οι περιορισμοί των προσλήψεων
- Καθυστερήσεις ή διακοπή χρηματοδότησης δομών του δήμου από Κεντρικούς Φορείς ή Κοινοτικά Προγράμματα

3.1.2.4 Ευκαιρίες (Ο)

Οι ευκαιρίες που υπάρχουν για το Κάστρο του Χλεμούτσι ως μνημείο είναι οι εξής:

- Τάση για ανάπτυξη τουρισμού, παραλιακού και ορεινού στην γειτονική περιοχή
- Η εκτέλεση μεγάλων έργων υποδομής στην περιοχή μπορεί να λειτουργήσει θετικά στην ανάπτυξή της
- Οι νέες πολιτικές σε ευρωπαϊκό και Εθνικό Επίπεδο προβλέπουν την ενίσχυση των παρεμβάσεων των δήμων σε θέματα κοινωνικής πολιτικής δυνατότητας δικτύωσης με άλλους δήμους μέσω Κοινοτικών Προγραμμάτων
- Δυνατότητα εφαρμογής συστημάτων ποιότητας
- Δυνατότητα εφαρμογής συστημάτων δεικτών αποτελεσματικότητας και αποδοτικότητας του προσωπικού
- Δυνατότητα παροχής κινήτρων στους υπαλλήλους
- Πινακίδες εποπτικού υλικού σε συγκεκριμένα σημεία του κάστρου συμφύρουν την εκθεσιακή ενότητα με το ίδιο το μνημείο

3.1.3 Διατύπωση ενός Στρατηγικού Σχεδίου

Η διατύπωση ενός στρατηγικού σχεδίου πρόκειται για τον κρισιμότερο άξονα της διαχείρισης. Μέσα σε αυτό το σχέδιο θα καθοριστεί με σαφήνεια και ακρίβεια η αποστολή, δηλαδή η ιδανική κατάσταση στην οποία θέλουμε να φθάσει ο αρχαιολογικός χώρος, καθώς και οι αλληλοεξαρτώμενοι στόχοι που θα συμβάλλουν στην ολοκλήρωση της αποστολής. Στη συνέχεια, θα σχεδιαστούν οι ενέργειες και οι δράσεις για την πραγμάτωσή τους:

Ο πρώτος στόχος είναι η Προστασία του χώρου που θα εξασφαλίσει τη βιωσιμότητά του. Στο πλαίσιο αυτού του στόχου εντάσσονται οι εργασίες συντήρησης και

αποκατάστασης των μνημείων που περιλαμβάνονται στο εσωτερικό του καθώς και η διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος στο οποίο εντάσσεται.

Ο επόμενος στόχος είναι η Ανάδειξη, η οποία θα συνδέσει τον αρχαιολογικό χώρο με τον τελικό και κύριο αποδέκτη του πολιτισμικού του περιεχομένου που είναι το κοινό. Στο πλαίσιο του συγκεκριμένου στόχου εντάσσονται οι εργασίες για την αναστήλωση που αποτελεί και την κορυφαία μορφή αποκατάστασης, η διαμόρφωση του χώρου και η εγκατάσταση πλούσιου και εύληπτου εποπτικού υλικού με σκοπό την κατανόηση των μνημείων από το ευρύ κοινό και όχι μόνο από τους ειδικούς, η δημιουργία υποδομών για την εξυπηρέτηση των επισκεπτών, η νέα χρήση των μνημείων του χώρου ως πιο προχωρημένη μορφή απόδοσης του μνημείου στην κοινωνία.

Άμεσα συνδεδεμένος με την Ανάδειξη είναι ο τρίτος στόχος που σχετίζεται με τη συμμετοχή και την ευαισθητοποίηση του κοινού. Πάνω σε αυτόν το στόχο σχεδιάζεται η Επικοινωνιακή Πολιτική, δηλαδή τα μέσα επικοινωνίας που θα προσελκύσουν τις διάφορες ομάδες κοινού και θα διαμορφώσουν μια σχέση διάρκειας. Ένας σημαντικός μηχανισμός συμμετοχής του κοινού είναι τα Εκπαιδευτικά Προγράμματα τα οποία απευθύνονται σε πολλές και διαφορετικές ομάδες κοινού.

Η αξιοποίηση των υπαίθριων χώρων για την εκπαίδευση έχει γνωρίσει μεγάλη ανάπτυξη στο εξωτερικό, κυρίως στις χώρες του Δυτικού κόσμου και από τη δεκαετία του 1990, περίπου κι ύστερα, και στην Ελλάδα. Υπήρχαν, φυσικά, στην Ελλάδα, από πολύ παλαιότερα οι σχολικές επισκέψεις σε αρχαιολογικούς χώρους και οι εκδρομές στη φύση. Ελάχιστα όμως αξιοποιούνταν οι δυνατότητες της φύσης και της πολιτιστικής κληρονομιάς ως πηγές μάθησης και βιωματικής γνώσης.

Η εξέλιξη αυτών των εκπαιδευτικών επισκέψεων ώστε να συνιστούν μια αληθινά βιωματική εκπαιδευτική εμπειρία είναι αποτέλεσμα της εξέλιξης στην παιδαγωγική επιστήμη και στις θεωρίες μάθησης, της εκπαίδευσης εκτός σχολικής τάξης, στη φύση («Outdoor Education»), της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, καθώς και της Μουσειολογίας και της Διαχείρισης της Πολιτιστικής Κληρονομιάς.

Αξιοποιώντας τόσο το σύνολο των δεδομένων που αναλύονται μέσα στο ολοκληρωμένο σχέδιο διαχείρισης ενός αρχαιολογικού χώρου, όπως το περιγράψαμε

παραπάνω, όσο και τις δράσεις για την επίτευξη των στρατηγικών στόχων, η διεπιστημονική ομάδα των ειδικών έχει τη σημαντική δυνατότητα να σχεδιάσει ολοκληρωμένα εκπαιδευτικά προγράμματα που δεν περιορίζονται στις σχολικές ομάδες, αλλά απευθύνονται σε περισσότερες και διαφορετικές ομάδες κοινού, όπως οι οικογένειες, τα ΑΜΕΑ, οι ενήλικες και τα μέλη της τοπικής κοινωνίας.

Τέλος, η ανάδειξη των αρχαιολογικών χώρων, ως βασικός στόχος της διαχείρισης, προσφέρει το ισχυρό πλεονέκτημα να σχεδιάζονται Εκπαιδευτικά Προγράμματα που δεν θα έχουν πια τον παραδοσιακό ίσως και αναχρονιστικό, πλέον, χαρακτήρα της σχολικής εκδρομής με την απλή περιήγηση σε έναν μη αναγνώσιμο χώρο, αλλά με κύριο χαρακτηριστικό τη βιωματική εμπειρία που προσφέρουν τα μνημεία και την ανακάλυψη της γνώσης του παρελθόντος με ευφάνταστο και δημιουργικό τρόπο. Τα τελευταία χρόνια, η Διαχείριση των αρχαιολογικών χώρων αποτελεί αντικείμενο μεταπτυχιακών σπουδών στα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα της χώρας.

3.2 Ανάπλαση Χώρων

Όταν άρχισαν οι εργασίες για την αποκατάσταση του κάστρου στο εσωτερικό της εξωτερικής πύλης βρέθηκε μια υδατοδεξαμενή και αποκαλύφθηκαν μεγάλα τμήματα από τον μεσαιωνικό λιθόστρωτο δρόμο που οδηγεί στο κυρίως φρούριο. Συγχρόνως συγκεντρώθηκαν και διάφορα κινητά αντικείμενα καθημερινής χρήσης μεσαιωνικής βυζαντινής και τούρκικης τεχνοτροπίας που μεταφέρθηκαν στο μουσείο της Ολυμπίας

Το 2009 ολοκληρώθηκε η δημιουργία της μουσειακής έκθεσης με τίτλο «Η εποχή των ιπποτών - Οι σταυροφόροι στον Μοριά» στο Κάστρο Χλεμούτσι στον Δήμο Κάστρου Κυλλήνης Ηλείας με πιστώσεις του τρίτου κοινοτικού πλαισίου

Για την ίδρυση και χωροθέτηση αξιολογήθηκαν παράγοντες όπως η αναγκαιότητα αλλά και η βιωσιμότητα της νέας μουσειακής υποδομής.

Η σύνθεση μουσείου - μνημείου στο Κάστρο Χλεμούτσι εξασφαλίζει ανταποδοτικότητα στην επένδυση, τόσο με όρους πολιτισμικής προσφοράς αφού προσφέρει πρωτότυπη ιστορική γνώση και ψυχαγωγία, όσο και με όρους δυναμικής βιώσιμης ανάπτυξης στην βορειοδυτική Ηλεία, καθώς:

- Η έκθεση εντάσσεται στο δίκτυο μουσείων της Δυτικής Πελοποννήσου, καλύπτοντας το κενό της προβολής της μεσαιωνικής τοπικής ιστορίας. Λειτουργεί δηλαδή συμπληρωματικά και όχι ανταγωνιστικά στις υπάρχουσες μουσειακές υποδομές (Πάτρα, Ήλιδα), που προβάλλουν μονότροπα την κλασική αρχαιότητα, ιδίως δε σε εκείνες της Ολυμπίας, πολιτιστικού κόμβου παγκόσμιας εμβέλειας.
- Το μουσείο μπορεί να εξασφαλίσει υψηλή επισκεψιμότητα καθώς βρίσκεται σε κομβική γεωγραφική θέση που ευνοεί την εξασφάλιση σταθερής ροής επισκεπτών: αφ' ενός κατοίκων της περιοχής από τα αστικά και ημιαστικά κέντρα που το περιβάλλουν και αφ' ετέρου τουριστών αφού το μουσείο-μνημείο βρίσκεται σε ζώνη υψηλής

Η μόνιμη έκθεση με προϋπολογισμό 450.000,00 ευρώ ολοκληρώθηκε στις 31 Αυγούστου 2008 και σε αυτή αρχαιότητες της περιόδου της Φραγκοκρατίας από διάφορες περιοχές της Πελοποννήσου.

Η Αίθουσα Α1 ανοίγει για το κοινό μετά τις εργασίες που έγιναν στο πλαίσιο του έργου «Στερέωση Αίθουσας Α1 Κάστρου Χλεμούτσι, Νομού Ηλείας» που συγχρηματοδοτήθηκε από το Ε.Π. «Δυτική Ελλάδα –Πελοπόννησος-Ιόνιοι Νήσοι 2007-2013» με προϋπολογισμό 500.000,00 ευρώ και χρονική διάρκεια υλοποίησης από 12 Ιουνίου 2011 έως 31 Δεκεμβρίου 2012.

Στο πλαίσιο του έργου έγιναν εργασίες στερέωσης-αποκατάστασης στην οροφή, την τοιχοποιία και τα ανοίγματα της Αίθουσας. Τοποθετήθηκαν πληροφοριακές/επεξηγηματικές πινακίδες, δημιουργήθηκε βιντεοπροβολή σε υποδομή εντός της Αίθουσας με ενημερωτικό υλικό όλης της πορείας των εργασιών, καθώς και ενημερωτικά φυλλάδια (συμβατικό για ΑμεΑ), διαμορφώθηκε χώρος στάθμευσης επισκεπτών, διαδρομή πρόσβασης ΑμεΑ και κατασκευάστηκε infokiosk πλησίον του χώρου του φυλακίου.

Παρά τη μοναδικότητα, την ιστορική και αρχιτεκτονική του αξία, τη σχετικά καλή κατάσταση διατήρησης αλλά και την επίκαιρη γεωγραφική του θέση, το μνημείο δεν είχε μέχρι σήμερα την ανάλογη προβολή.

Εικόνα 63 Η έκθεση εντάσσεται στο δίκτυο μουσείων της Δυτικής Πελοποννήσου, καλύπτοντας το κενό της προβολής της μεσαιωνικής τοπικής ιστορίας. Λειτουργεί δηλαδή συμπληρωματικά και όχι ανταγωνιστικά στις υπάρχουσες μουσειακές υποδομές (Πάτρα, Ήλιδα), που προβάλλουν μονότροπα την κλασική αρχαιότητα, ιδίως δε σε εκείνες της Ολυμπίας, πολιτιστικού κόμβου παγκόσμιας εμβέλειας.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Μνημείο είναι κάθε αξιόλογο δημιούργημα, κάθε κτήριο που θεωρείται αξιόλογο από άποψη αρχαιολογική ιστορική και αισθητική. Σε αυτά τα πλαίσια τοποθετείται το κάστρο του Χλεμούτσι.

Το θεματικό μουσείο στο Χλεμούτσι δεν πραγματεύεται κάποια ένδοξη περίοδο του ελληνικού παρελθόντος. Αντίθετα, θέτει στο επίκεντρο τον Άλλο, τον Ξένο, τον κατακτητή. Εστιάζει σε έναν ξένο πολιτισμό, που έφεραν μαζί τους οι σταυροφόροι και ο οποίος μπόλιασε δημιουργικά τον ελληνικό μεσαίωνα, οδηγώντας σε νέες συνθέσεις. Με το μουσείο των ιπποτών η θεσμική μνήμη της ελληνικής πολιτείας ενσωματώνει την εποχή των σταυροφόρων στο αφήγημα της ελληνικής ιστορίας.

Σε μια περίοδο που η Ελλάδα και η Ευρώπη γενικότερα αναστοχάζονται πάνω σε ζητήματα εθνικής ταυτότητας και προβληματίζονται για την ενσωμάτωση των ξένων, η αναδίφηση που προτείνει η έκθεση στην κοινωνία του σταυροφορικού Μοριά πριν από 800 χρόνια, μας θυμίζει ότι ορισμένα προβλήματα τελικά δεν είναι και τόσο καινούργια.

Γενικά το κάστρο είναι ένα καθαρά στρατιωτικό κτίσμα προορισμένο να φυλάει τις κτίσεις των φράγκων στην ευρύτερη περιοχή της Ηλείας. Πρόκειται περί ενός απέριττου κτίσματος στερεού και άνετου. Η έλλειψη διακοσμητικών στοιχείων καθώς και μερικές άλλες ελλείψεις του φρουρίου όπως η απουσία πύργων στο εξωτερικό τμήμα του, τουλάχιστον κατά την αρχική περίοδο οικοδόμησης του οφείλεται στον λίγο χρόνο που διήρκεσε το κτίσιμο του. Η κατασκευή του τοποθετείται ανάμεσα στο 1220 και στο 1223 αν και οι απόψεις των ιστορικών δίστανται.

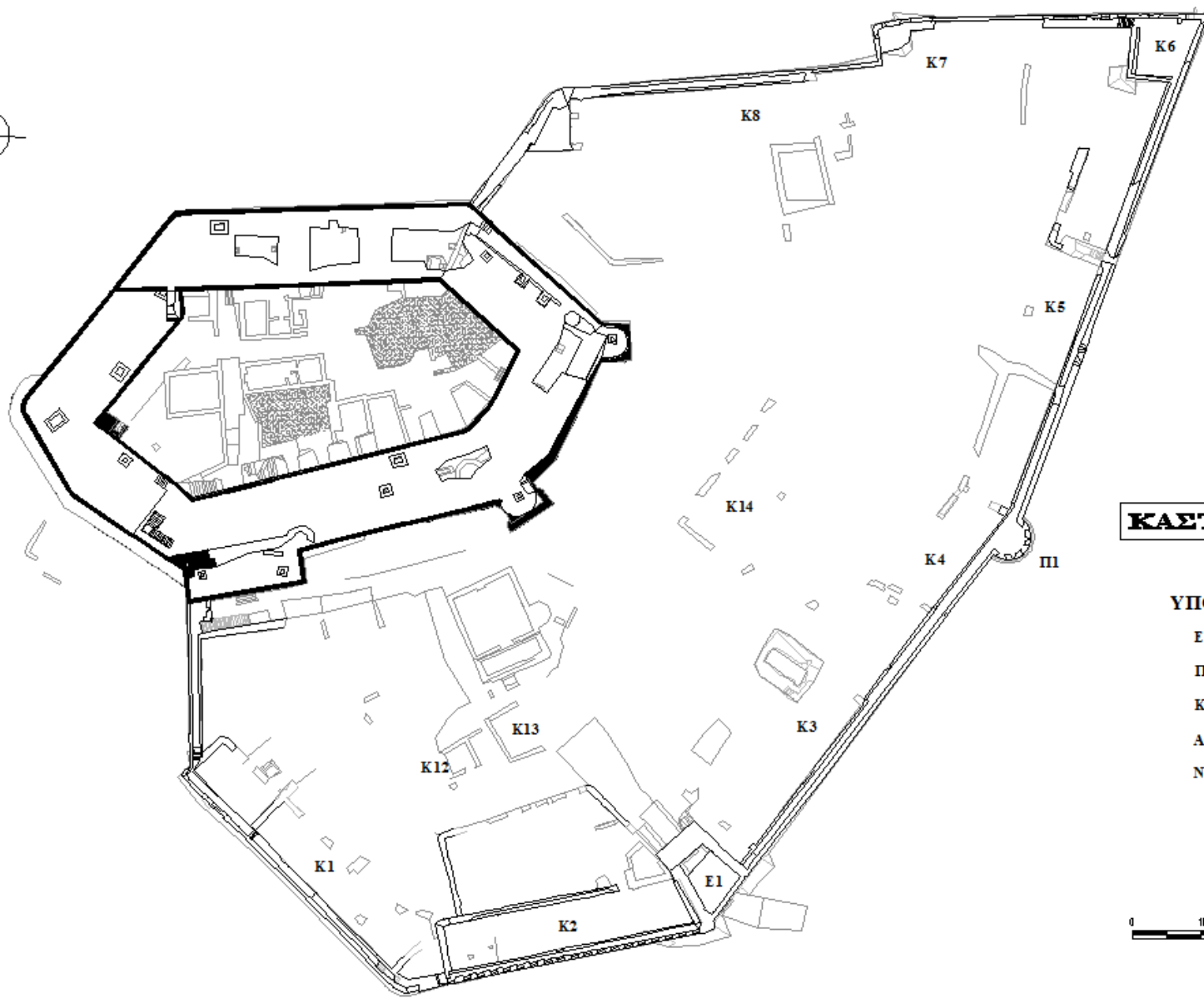
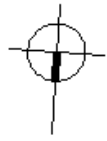
Γενικά ο χώρος είναι συντηρημένος και την τελευταία δεκαετία υλοποιούνται αρκετές ενέργειες ανάδειξης του. Από την έρευνα προέκυψε πως εκλείπουν προβλήματα συντήρησης και καθαριότητας του χώρου. Τα κύρια προβλήματα είναι έλλειψη προσωπικού (εξειδικευμένου και πρόθυμου) και έλλειψη κάποιου διαδικαστικού χώρου μέσα στο κάστρο πέραν του μουσείου. Επιπρόσθετα το κάστρο θα πρέπει να ενταχτεί μαζί με τα υπόλοιπα μνημεία της Πελοποννήσου σε ένα χάρτη ταξιδιωτικών διαδρομών, μέσα από τον οποίο να δημιουργείται μια γέφυρα όλων των μνημείων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. C.Nigel Engineering Design Methods, Strategies for Product Design [Βιβλίο]. - UK : Wiley, 2000.
2. cretan-beaches.com Κάστρο στο Καβούσι [Ηλεκτρονικό] // <http://www.cretanbeaches.com/arhai%CE%BF1%CE%BFgik%CE%BFi-hor%CE%BFi/mino%CF%8Aki-ep%CE%BFhi/kastro-kavousi/>. - 2012.
3. Edward M. Burns Ο Δυτικός Πολιτισμός: Νεότεροι Χρόνοι [Βιβλίο]. - Θεσσαλονίκη : Επίκεντρο, 2006.
4. J. L.Tomkinson Travellers' Greece. Memories of an Enchanted Land [Βιβλίο]. - Αθήνα : [s.n.], 2002.
5. Masnbridge John History of Architecture [Βιβλίο]. - 1996.
6. Α. Μοροπούλου Α Υλικά και Επεμβάσεις Συντήρησης: Κριτήρια, Μεθοδολογία και Τεχνικές Αποτίμησης και Σχεδιασμού [Βιβλίο]. - Αθήνα : Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, 2009.
7. Α. Ορλάνδος Α Τα Υλικά δομής των αρχαίων Ελλήνων και οι τρόποι εφαρμογής αυτών, κατά τους συγγραφείς, τας επιγραφάς και τα μνημεία [Βιβλίο]. - Αθήνα, : [s.n.], 1995. - Τόμ. β' τόμος σελ 277.
8. Γ. Λαββας Επίτομη Ιστορία της Αρχιτεκτονικής [Βιβλίο]. - Θεσσαλονίκη : University Studio Press, 2002.
9. Γ. Μαυρατζώτης Γ Ενίσχυση Ιστορικών Κτιρίων από Φέρουσα Τοιχοποιία με Χρήση Μεταλλικών Στοιχείων [Βιβλίο]. - [s.l.] : 10ο Φοιτητικό Συνέδριο Επισκευές Κατασκευών Εργασία Νο 27 σελ. 277, 2004.
10. Δημούδη Α. Οικοδομικά υλικά [Βιβλίο]. - Ξάνθη : [s.n.], 2006.

11. Ε. Κοντού Σ. Τατάκη Μνημεία του Αρχαίου Ελληνικού Κόσμου [Βιβλίο]. - Αθήνα : [s.n.], 2010.
12. Επιτροπή Συντήρησης Μνημείων Επιδαύρου Στοά Αβάτου Ασκληπιείου Επιδαύρου , Αργολίδα [Ηλεκτρονικό] // www.yougles.com.
13. Καββαδίας Παναγής Το ιερόν του Ασκληπιού εν Επιδαύρω και η θεραπεία των ασθενών [Βιβλίο]. - Αθήνα : [s.n.], 1900.
14. Λ. Βρανούσης Ιστορικά και τοπογραφικά του μεσαιωνικού κάστρου των Ιωαννίνων [Βιβλίο]. - [s.l.] : Εταιρείας Ηπειρωτικών Μελετών, 1968.
15. Ν.Κ.Αξαρή Παρεμβάσεις για τη βελτίωση της ενεργειακής απόδοσης των κτιρίων. Υπολογισμοί και συστήματα ελέγχου της απόδοσης. [Βιβλίο]. - Θεσσαλονίκη : Τμήμα Πολιτικών Μηχανικών Α.Π.Θ. σελ. 8 , 2007.
16. Χ. Ε. Ιγνατάκης Χ Αναλυτική έρευνα της απόκρισης τοιχοποιίας υπό μονότονη επίπεδη καταπόνηση μέχρι αστοχίας [Βιβλίο]. - Θεσσαλονίκη : [s.n.], 1991.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΣΧΕΔΙΩΝ

ΚΑΣΤΡΟ ΧΑΛΜΟΥΤΣΙ

ΥΠΟΜΝΗΜΑ LEGEND

Ε = ΕΙΣΟΔΟΣ - ENTRANCE

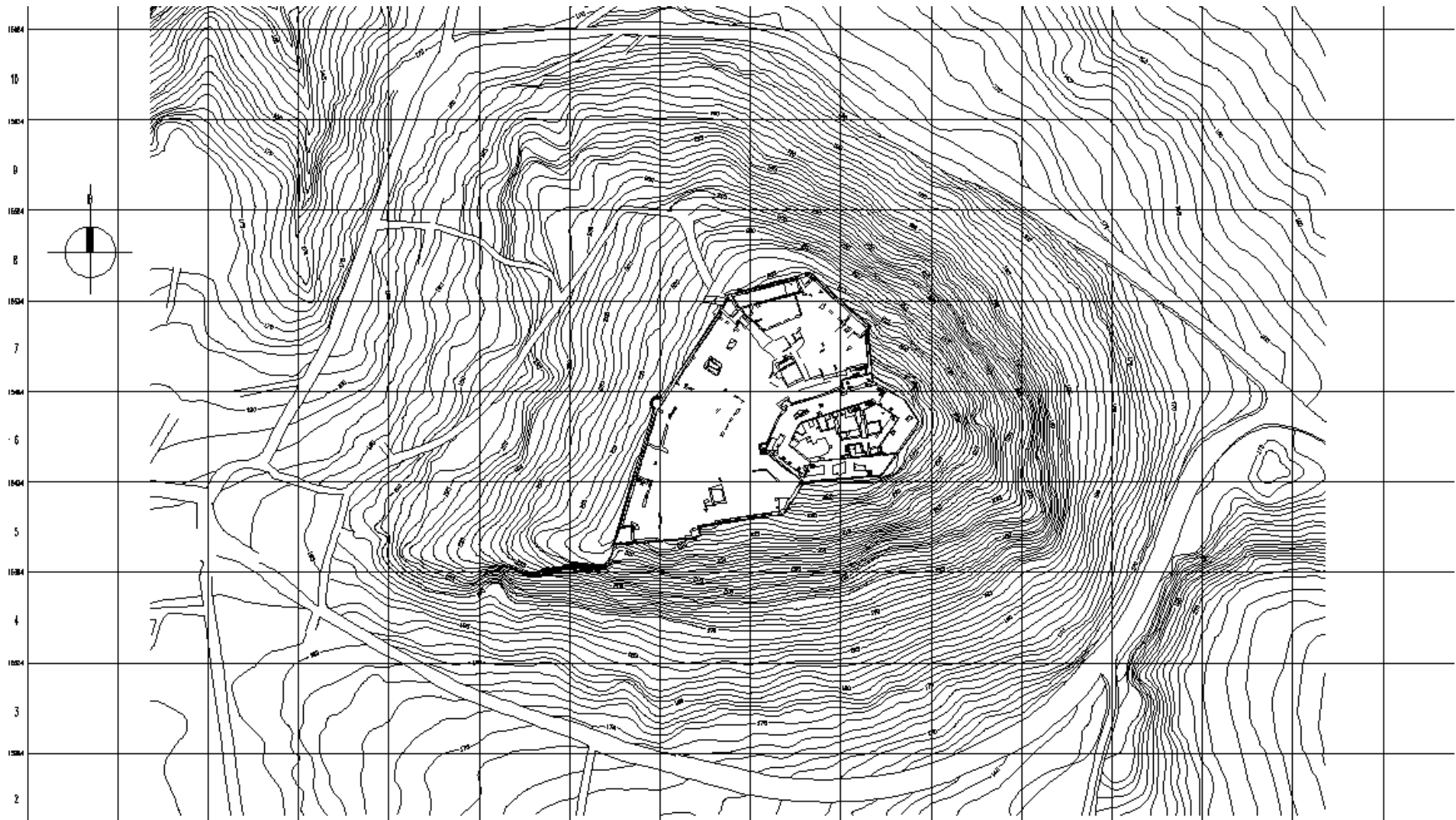
Π = ΠΥΡΓΟΣ - TOWER

Κ = ΚΤΙΠΙΟ - BUILDING

Α = ΑΙΘΟΥΣΑ - HALL

Ν = ΠΑΡΕΚΚΛΗΣΗ - CHAPEL

ΥΠΟΜΝΗΜΑ LEGEND

- E = ΕΙΣΟΔΟΣ - ENTRANCE
- Π = ΠΥΡΓΟΣ - TOWER
- A = ΑΙΘΟΥΣΑ - HALL
- N = ΠΑΡΕΚΚΛΗΣΗ - CHAPEL

